

Arkeologisk för- och slutundersökning

”i Kyrkan, där stark svamp från söndag till söndag uppväxer”

Inför markingrepp i samband med klimatförbättrande
åtgärder i Brahekyrkan

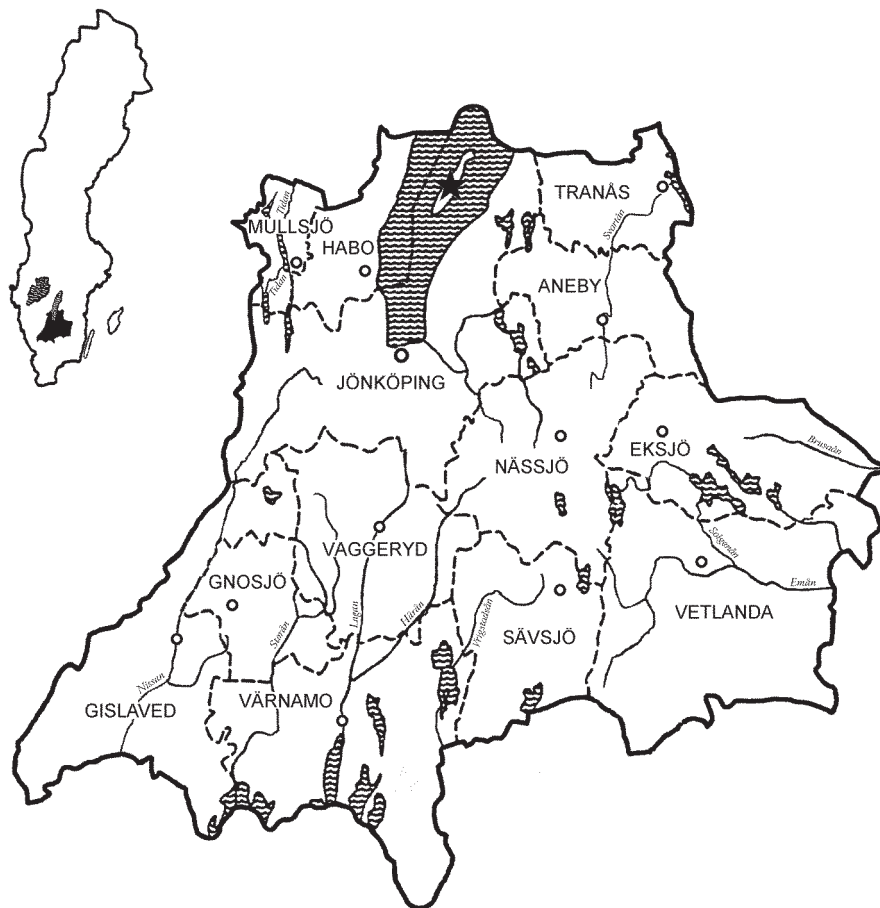
*Visingsö socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

Arkeologisk för- och slutundersökning

”...i Kyrkan, där stark svamp från söndag till söndag, uppväxer”

– inför markingrepp i samband med klimatförbättrande
åtgärder i Brahekyrkan

*Visingsö socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

Rapport: Anna Ödeén

Foto: Petter Forsman, Kristina Jansson och Anna Ödeén

Ritningar: Kristina Jansson och Anna Ödeén

Digital karta: Ingvar Røjder

Grafisk design: Anna Stålhammar

Tryckning och distribution: Birgitta Blomkvist och Marita Tidblom

Omslagets citat är hämtat från Allmän sockenstämma på Visingsö, 11 juli 1819

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

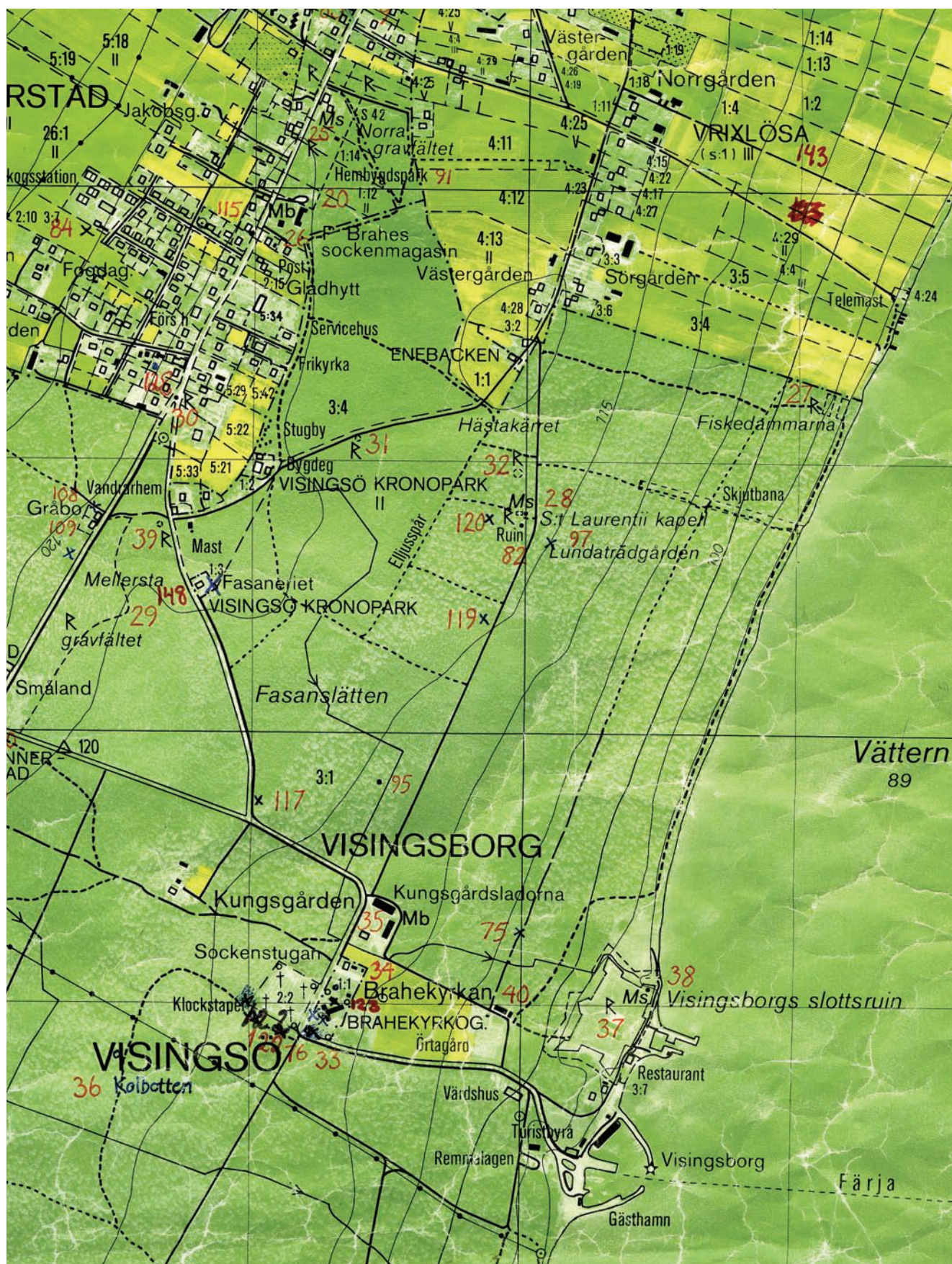
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2008

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	6
Topografi.....	8
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	8
Tidigare arkeologiska undersökningar	9
Alla tiders plats.....	10
Den arkeologiska undersökningen	13
Norr om kyrkan.....	13
Inne i kyrkan.....	20
Gravarna.....	23
Datering av gravarna.....	27
Tolkning. Vilken roll har platsen spelat?	28
Husaby.....	30
Ströja, Husaby eller båda två?	32
Sammanfattning.....	33
Administrativa uppgifter.....	35
Referenser.....	36
Tryckta källor.....	36
Otryckta källor.....	37
Muntliga källor.....	37
Arkiv.....	37
Figurförteckning.....	38

Bilagor

Bilaga 1.	Digitala inmätningar
Bilaga 2.	¹⁴ C-analys
Bilaga 3.	Vedartsanalys
Bilaga 4.	Osteologisk analys
Bilaga 5.	Geofysiska mätningar
Bilaga 6.	Fyndlista
Bilaga 7–13.	Renritningar av fältdokumentationen

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad Visingsö 7E 7c. Skala 1:10 000.

FIGUR 2. Översiktspild, området norr om Brahekyrkan från norr. Foto: Petter Forsman.

Inledning

Under hösten 2005 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk för- och slutundersökning i och utanför Brahekyrkan på Visingsö (FIGUR 2). Anledningen var dels planerade markingrepp inne i kyrkan i samband med anläggandet av ett frånluftsdon i koret och sänkning av pannrumsgolvet, dels att nya el- och vattenledningar skulle dras norr om kyrkan, mellan denna och sockenstugan. Dessa arbeten gjordes som ett led i de klimatförbättrande åtgärder som har varit nödvändiga för att komma till rätta med den höga luftfuktigheten i kyrkorummet. Fältarbetet genomfördes av antikvarie Kristina Jansson och extra antikvarie Anna Ödeén, Jönköpings läns museum. Kristina Jansson var fältansvarig och Anna Ödeén rapportansvarig. För de osteologiska analyserna ansvarar fil. dr Maria Vretemark, Västergötlands museum.

Undersökningarna och rapporten har bekostats av Gränna-Visingsö kyrkliga samfällighet.

Målsättning

När området söder om Brahekyrkan, liksom en mindre del av Brahekyrkans kor, tidigare undersökts arkeologiskt har både förhistoriska och historiska lämningar påträffats (Jansson 1997 och 2005). Därför var det troligt att de aktuella markingreppen skulle komma att beröra ett förhistoriskt boplatsoområde och en medeltida kyrkogård. Utifrån de tidigare undersökningarna och erfarenheterna från dessa formulerades ett antal frågeställningar:

- Finns ytterligare in situ-gravar (det vill säga gravar i ursprungligt läge) inom de berörda delarna av koret och i schakten utanför kyrkan?
- Hur gamla är gravarna, vilken armställning har de döda begravts med och skiljer sig datering/armställning från tidigare undersökta gravar?

FIGUR 3. Schaktning och framrensning av G1 norr om kyrkan, från sydöst. Foto: Kristina Jansson.

FIGUR 4. Dokumentation med hjälp av digital inmätning. Foto: Kristina Jansson.

- Kommer ytterligare barngravar att hittas vilka styrker hypotesen att barnen begravts på speciella ställen på kyrkogården, till exempel nära kyrkans absid?
- Finns ytterligare vikingatida gravar som kan belysa frågor kring kristendomens införande i Norra Småland?
- Finns förhistoriska fynd i de omgrävda kulturlagren som ytterligare kan bidra till diskussionen om vad som funnits på platsen innan den tagits i bruk som kyrkogård?
- Finns förhistoriska eller medeltida bebyggelse lämningar?

Metod

Arbetet började norr om kyrkan, med schaktkontroll vid ledningsdragningen mellan kyrkan och sockenstugan (FIGUR 3). Påträffade gravar dokumenterades i plan skala 1:20 och fotograferades digitalt samt i svart/vitt. Anläggningarna i form av härdar, stolphål och en grundmur ritades i profil (grundmuren även i plan) skala 1:20, fotograferades digitalt samt i svart/vitt. Fyllningen i härden A3 vattensållades. De uppgrävda jordmassorna från schakten genomsöktes med metalldetektor. Kolprov för ^{14}C - och vedartsanalys togs ur tre härdar (A3, A9, A8) och ett stolphål (A14). I texten är dateringarna angivna med 1 sigmas säkerhet, kalibrerat värde. Det påträffade benmaterialet samlades in för en osteologisk analys. Schakten, anläggningarna och gravarna inmättes digitalt (FIGUR 4). Vid ett senare tillfälle, 06-04-24, genomfördes också en geofysisk mätning med hjälp av en magnetometer (Gradiometer) på ytan norr och öster om kyrkan.

Inne i kyrkan sänktes först golvnivån i pannrummet med 0,25 m. De bortgrävda jordmassorna sållades inte eftersom det visade sig att materialet var sentida – en rörledning av tegelrör hade grävts ner genom rummet. Troligen hör dessa arbeten samman med den stora renoveringen som ägde rum i kyrkan på 1930-talet. Däremot ritades och fotograferades profilen av den del av långhusets grundmur som var synlig direkt under pannrumsdörren mot norr.

Det kvadratmeterstora utrymmet mellan brandutrymningstrappan och trappan intill Djäkneläktaren i korets norra del, var trångt. Därför delades arbetet upp och en arkeolog grävde sig successivt ner genom kyrkogårdslagren och fyllde hinkar med jordmassor som sedan vattensållades av den andre arkeologen utanför kyrkan (FIGUR 5). De omrörda kyrkogårdsmassorna dokumenterades som ett enhetligt lager. När de första in situ-gravarna påträffades relaterades dessa till olika gravnivåer och lager. Påpekas bör dock att lagren är fiktiva. Fynden har relaterats till dessa fiktiva lager. Dokumentationen av gravarna omfattade ritning i skala 1:20, fotografering digitalt och i svart/vitt samt

FIGUR 5. Vattensällning av jordmassor från kyrkan.
Foto: Kristina Jansson.

beskrivning. Benen från in situ gravarna och det omrörda benmaterialet samlades in för en osteologisk analys. En ^{14}C -analys gjordes på tre av gravarna (G7, G9 och G11) och anges i texten med 1 sigmas säkerhet, kalibrerat värde. Ett påträffat pelarfundament ritades i profil, skala 1:20, och fotograferades digitalt samt i svart/vitt.

Väggen mot pannrummet, väster om den undersökta ytan, utnyttjades som baslinje under 2002 års undersökning. Denna linje förlängdes och användes även vid detta arbete som referens för inmätning. Ett regelrätt koordinatsystem saknas alltså för undersökningen och istället refererar all dokumentation till hur ytan är belägen i koret.

Efter samråd med länsstyrelsen beslutades att förundersökning och slutundersökning skulle ske parallellt.

Topografi

Brahekyrkan ligger på öns landkrön som strax öster om kyrkan övergår i en östsluttning ner mot sjön och hamnen. Här är en nivåskillnad på 23 m. Området runt kyrkan består av brun, sandig humus och underliggande lager utgörs av de väl-dränerade, sandiga och grusiga lager som utmärker öns landkrön. Grundvattennivån runt kyrkan ligger högt, särskilt väster om kyrkan.

Brahekyrkan omgärdas i öster av beteshagar, i söder av skog, i väster av skog samt kyrkogård och i norr av sockenstugan.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Skogen runt Brahekyrkan är ett resultat av de skogsplanteringsprojekt som startade på 1830-talet. Vid den tiden planterades stora arealer ek och lärk för att utgöra virkesreserv för svenska flottan och ekskogen på Visingsö utgör idag ett av de största sammanhängande ekbeståndet i landet (Kardell 1997, s. 5). Innan trädplanteringsdagarna utgjordes området runt kyrkan av ett öppet odlingslandskap med omfattande åkerarealer och glest beskogade ängs- och betesmarker. Åkermarken tillhörde grevskapet Visingsborg. Till detta hörde också en ladugårds-

FIGUR 6. Området runt kyrkan innan ekskogen planterats. Litografi av G.H. Mellin publicerad 1839.

tomt norr om kyrkan, där två av de fyra ursprungliga byggnaderna fortfarande finns kvar. Öster om kyrkan låg en av Visingsborgs fem trädgårdar; Kyrkoträdgården (Kraft 1980, s. 145).

Traditionellt antas grevskapet Visingsborg ha bildats under 1570-talet på den mark som tidigare tillhört byarna Vallby, Ströja och Husaby. Dessa byar avhystes av Per Brahe den äldre då deras samlade jordinnehav om tio mantal behövdes för slottsbygget och anläggningar som fruktodling och karpdammar. Senare forskning har dock visat att det redan på 1550-talet drogs in gårdar för att upprätta ”*en skön sätegård och ther hoss en afvelzgård*” på Visingsö. Det är kung Gustaf som befaller ståthållaren i Jönköping, Sten Eriksson (Lejonhuvud) att inrätta denna. Den mark som används för den nya anläggningen bör ha tillhört Ströja och Husaby (Agertz 2007, s. 69).

Visingsö är rikt på förhistoriska lämningar och området runt Brahekyrkan är inget undantag. 400 m nordväst om kyrkan är platsen för ett bortodlat gravfält, fornlämning 117, ytterligare 400 m åt nordväst ligger mellersta gravfältet med 293 anläggningar. Norr om kyrkan, 700 respektive 800 m, är platsen för ättehögar enligt 1853 års karta. Dessa har fornlämningsnummer 119 och 120. Gavelhällen till en Eskilstunakista har hittats på kyrkogården i samband med att man grävde en ny grav, fornlämning 123. Ett boplatsoområde, fornlämning 122, undersöktes inför ett vägbygge sydväst om kyrkan (FIGUR 1). Dessutom framkom fyndmaterial som indikerar en förhistorisk gravplats vid en utgrävning inne i själva kyrkan 2002 (Jansson 2005). Då hittades också en guldgubbe, ett spår av platsens betydelse under yngre järnålder.

Tidigare arkeologiska undersökningar

Innan 1990-talets mitt hade få arkeologiska undersökningar ägt rum som berört Brahekyrkan. Diverse grävarbeten har av förklarliga skäl dock förekommit och i samband med att man grävde en ny grav i gamla kyrkogårdens nordöstra hörn påträffades den tidigare omnämnda gavelhällen till en Eskilstunakista. Hällen som är huggen i kalksten är ca 0,7 x 0,7 m stor och över den slingrar ett ormliknande djur (FIGUR 7). Färgrester skvallrar om att den har varit bemålad och ursprungligen hade djuret en gråaktig färgton (Tronner m.fl. 2002, s. 208).

Ett annat fynd intill kyrkans norra kormur gjordes på 1950-talet då skelett från äldre gravar påträffades, i samband med att en oljetank skulle grävas ned. Hur gamla dessa var går inte att säga, kanske var de från 1700–1800-talen, det kan också röra sig om gravar från den medeltida Ströja kyrka.

Under 1930-talet skedde en stor restaurering av Brahekyrkan. I samband med denna installerades ett nytt värmesystem och bland annat byggdes pannrummet under Djäkneläktaren i korets norra del. Som tidigare påpekats kunde vi konstatera att utrymmet då

FIGUR 7. Bemålad gavelhäll till en Eskilstunakista påträffad på Brahekyrkans kyrkogård. Foto: Göran Sandstedt.

noggrant rensats ut. Dock visade benpipor i pannrummets västra vägg att även detta varit begravningsplats. Inte heller här kan vi utan närmare undersökning datera dessa gravar utan endast konstatera att de finns. Inne i kyrkan gjordes också under 1930-talet diverse anläggnings- och restaureringsarbeten och en intressant iakttagelse var upptäckten av *"gråsten och murbruk lagda i en rak linje mellan det från V. räknat andra valvets båda fönster"* (Nisser 1931, s. 69).

Området söder och sydväst om kyrkan berördes åren 1995–1996 av arkeologiska undersökningar. Dessa utfördes med anledning av att en ny väg och parkeringsplats skulle byggas och omfattade totalt 2000 m². Inom de undersökta områdena påträffades ett fyndförande kulturlager och ett par hundra boplatsslämningar. Dessa utgjordes huvudsakligen av härdar, kokgropar och avfallsgropar från äldre och yngre järnålder/tidig medeltid. Dessutom fanns ett antal stolphål, där merparten ingått i ett drygt trettio meter långt, treskeppigt långhus från tiden kring Kristi födelse (Jansson 1997 och Jansson 2000). Hösten 1996 utfördes även en antikvarisk schaktkontroll i samband med att vägen vid Brahekyrkan skulle sänkas. Under de påförda jordmassorna för vägen påträffades en äldre mur, vilken delvis låg under bogårdsmuren. Den äldre muren var 1,3 m bred och kunde följas till en längd av 23 m. Den hade delvis samma orientering som den stående muren, men vek av en smula mot sydöst i den södra delen (Muntligen Jansson).

I samband med att en brandutrymningstrappa skulle anläggas i korets norra del 2002 påträffades människoben och en arkeologisk undersökning av det 5 m² stora utrymmet utfördes. Ett omrört kyrkogårdslager hittades och det innehöll fynd från skilda perioder som till exempel föremål från 1600–1800-talen, en medeltida penning och förhistoriskt material i form av brända ben från människa och djur samt fragment av spelbrickor. Även tolv in situ-gravar påträffades varav den äldsta daterades till vikingatid, omkring 950–1050 e.Kr. Denna grav och ytterligare några till visade sig alltså tillhöra Brahekyrkans föregångare, Ströja romanska kyrka, samt troligen en kyrka av ännu äldre datum. Under denna undersökning påträffades också en guldgubbe, ettpräglat guldbleck, föreställande ett omfamnande par (Jansson 2005).

Parallellt med aktuellt ärende genomfördes också en arkeologisk förundersökning/schaktkontroll norr om kyrkan i samband med ledningsdragning och anläggandet av en nätstation (JLM 257/05). Under detta arbete påträffades nio härdar och en stenpackning (Ödeén 2006).

Alla tiders plats

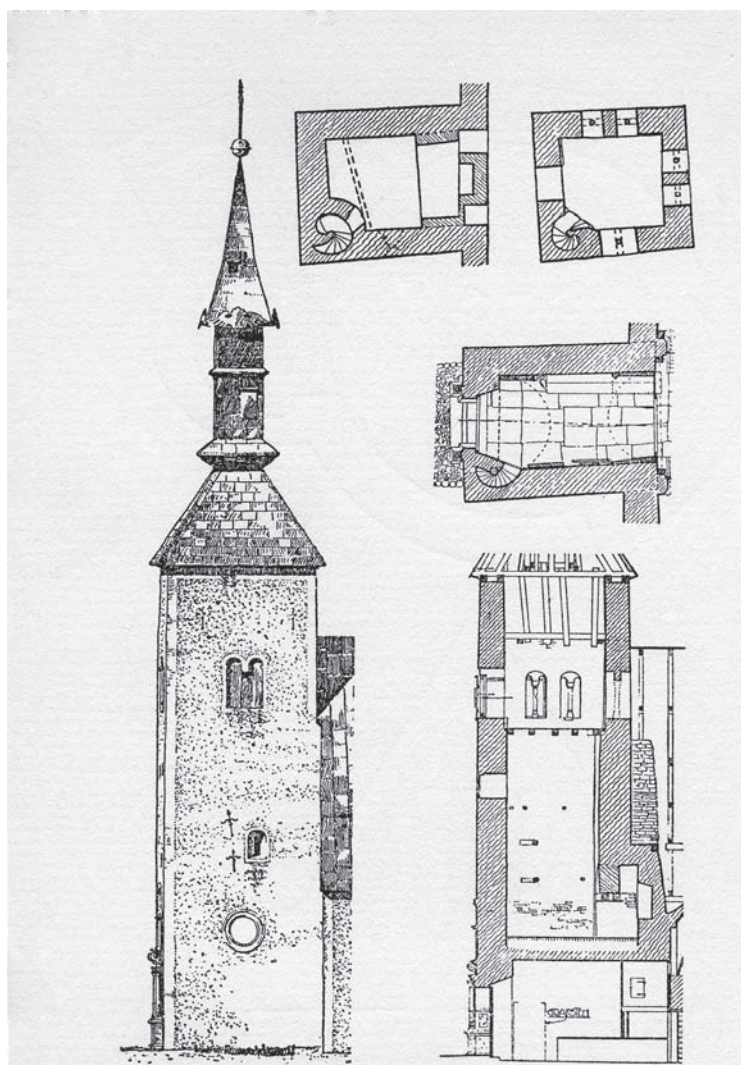
De obrända människoben som påträffats under senare års arkeologiska undersökningar i de omrörda lagren inne i Brahekyrkan kommer ursprungligen från kyrkogården till Ströja kyrka. Av denna romanska kyrka, vanligtvis daterad till 1135–1160 och från början bestående av torn, långhus, kor och absid, återstår idag endast tornet. Detta finns omskrivet i en godsbeskrivning från 1600-talet:

Nye kyrckian, som Grefwe Magnus böriade upbyggia och läth neder-
rifwa en lijthen gammal, ther stodh tillförende, låthandes allenast thet
vthgambla tornet ståå qwar.

(Wienberg 2000, s. 68)

Den invändiga bredden på Ströja kyrkas långhus har rekonstruerats till 6,5 m utifrån de rester i putsen som fortfarande är synliga efter långhusets sydvästra hörn (Lindqvist 1980, s. 44). En tolkning av långhusets längd kan göras utifrån de iakttagelser som gjordes av en trolig grundmur under restaureringsarbetet på 1930-talet (se ovan). Utifrån detta bör långhuset ha varit ca 13 m långt.

Anledningen till att tornet fick vara kvar även i 1600-talets barockkyrka kan vara dess galleri- eller emporvåning (FIGUR 8). Det var från denna som kyrkans byggherre kunde följa mässan och därmed slippa beblanda sig med övriga församlingsbor. I och med denna emporvåning sällar sig Ströja kyrka till en exklusiv grupp romanska kyrkor. Inte sällan finns det ett samband mellan dessa

FIGUR 8. Planer, skärning och fasad av Brahekyrkans torn. Skala 1:300. Ur Svensk Arkitektur.

emporkyrkor och kungamakten och därför är det troligt att en storgård eller kungsgård har legat i närheten (Wienberg 2000, s. 73). Det innebär för Ströjas del att Sverker den äldre eller hans son Karl Sverkersson skulle kunna vara potentiella byggherrar, möjligen också Inge den äldre om kyrkan byggdes före 1130-talet. Den Sverkerska ättens närvaro på Visingsö är synlig i de stora jordegendomar de hade (Tollin 2002, s. 228) och genom att flera av dess medlemmar avlidit på ön. Mest känd av dem är Karl Sverkersson som mördades på ön 1167. Troligt är också att en av dessa Sverkerssöner lät uppföra borgen vid Näs på öns sydspets (Lundberg 1940, s. 410).

Som tidigare har nämnts finns också indikationer på att platsen där Ströja kyrka byggdes var läget för en äldre träkyrka. Vad som talar för detta är fyndet av en gavelhäll tillhörande en Eskilstunakista, ett kristet gravmonument med en trolig datering till 1000-talets senare hälft (Gräslund, 2002, s. 153). Det finns också uppgifter om att ytterligare ett fragment av ett Eskilstunamonument har påträffats vid kyrkan (Lundberg 1940, s. 366). Vilket som här åsyftas är inte utrett, det bör dock inte vara någon av de två hela lockhällar som numera är inmurade i det gamla tinghuset i Kumlabý. Förutom att dessa monument indikerar förekomsten av äldre träkyrkor anses de också visa på stormän eller

FIGUR 9. G1, i schaktet norr om kyrkan, från söder.
Foto: Anna Ödeén.

aristokrater med band till en framväxande kungamakt. Ett annat spår av en tidigare träkyrka är den grav som påträffades under 2002 års undersökning och som fick en datering till sen vikingatid, 950–1050 e.Kr. Mannen som då begravdes måste ha legat på en kyrkogård äldre än den som hörde till Ströja romanska stenkyrka.

Här har vi alltså platsen för tre generationers kyrkor och även om konkreta arkeologiska belägg för den äldre träkyrkan saknas så finns det mycket som talar för att en sådan funnits.

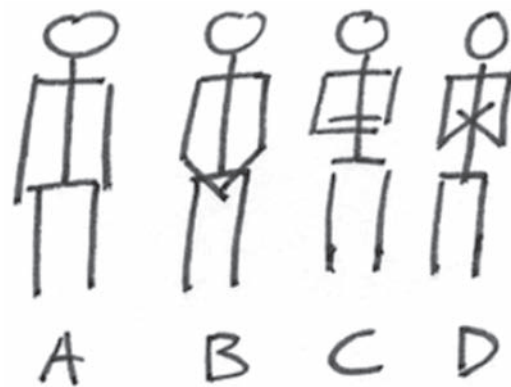
Förutom dessa tre generationers kyrkor finns det också spår av en äldre begravningstradition, den förkristna. I de omrörda kyrkogårdslagren inne i Brahekyrkan som undersöktes 2002 framkom en halv spelbricka och spelbrickfragment av horn samt brända ben från människa, får, svin och nöt/häst. Denna fyndkombination visar på resterna efter ett brandlager i en söndergrävd grav från yngre järnålder (Jansson 2005). Även under 2005 års utgrävning påträffades bränt djurben från nöt, får/get och svin. Därmed ännu ett steg tillbaka i tiden, då platsen före kristendomens intåg användes för en annan religion och andra ritualer.

Den arkeologiska undersökningen

Markingreppen som skedde i samband med arbetet för att förbättra inomhusklimatet i Brahekyrkan, och som föranledde den arkeologiska undersökningen, kan delas upp i två delar: Dels det som skedde utomhus i och med att nya el- och vattenledningar skulle dras mellan kyrkan och sockenstugan, dels det som skedde inne i kyrkan när golvet i pannrummet sänktes och ett frånluftsdon installerades i koret.

Norr om kyrkan

Schaktet som drogs från kyrkan och norrut var 0,5 m brett, 0,6 m djupt och ca 95 m långt, med huvudriktning nordost-sydväst (Bilaga 1). Mellan kyrkan och nuvarande bogårdsmur framkom fem skelettgravar in situ, gravarna G1–G5, alla öst-väst-orienterade. Den längst söderut belägna G1 (113,60 m.ö.h.), var en kistgrav. Små trärester samt två kistspikar påträffades i denna (FIGUR 9). Skelettet var välbevarat men endast överkroppen kunde ses i schaktet. Vid framrensning i schaktkanten framkom dock underarmarna och en C-ställning kunde konstateras enligt det armställningsschema som Lars Redin upprättat (Redin 1976, s. 133) (FIGUR 10). Individens som begravts i G2 (113,42 m.ö.h.) hade troligen svepts. Skelettet var delvis förmultnat men bål, hals och armar kunde iakttas och därmed konstaterades en armställning B (FIGUR 11). Resterande gravar, G3, G4 och G5 har legat i linje och på alla tre var det benen, från mitten av lårbenet ner till foten som var synligt i schaktet (FIGUR 12). På dessa individer, som varit svepta och saknade kista, kunde därför inte någon armställning konstateras. Gravarna låg 113,35, 113,24 och 113,04 m.ö.h. Under arbetet framkom också

FIGUR 10. Armställningsschema A–D. Teckning: Kristina Jansson efter Redin 1976.

FIGUR 11. G2, i schaktet norr om kyrkan, från söder. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 12. G3, i schaktet norr om kyrkan, från norr. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 13. A1, trolig stenskoning till ett tidigare plank/staket runt kyrkan, från söder. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 14. Schaktning från bogårdsmuren och norrut. Bilden tagen från söder. Foto: Petter Forsman.

i de omrörda kyrkogårdslagren stora mängder benmaterial utan klar tillhörighet. Detta samlades in för återbegravning. Benmaterialet ut-
anför kyrkan har inte analyserats osteologiskt och alla in situ-gravar
utom G2 kunde vi låta ligga kvar. Ingen av ovanstående gravar har
heller daterats, men troligen hör de till Brahekyrkans kyrkogård.
Från 1636, när kyrkan stod färdig, fram till 1754 användes dock
inte kyrkogården ”för jordande av lik” utan begravningarna ägde
rum vid Kumlabys kyrka (Berg 1885, s. 179). Detta betyder att de
gravar vi påträffade är från tiden efter 1754 eller att de utgör ett
undantag till den tidens praxis. Av de gravar som framkom utanför
kyrkan fanns inga barngravar, varken av dem som låg in situ eller
bland det omrörda benmaterialet.

Mellan kyrkan och kyrkogårdsmuren framkom också två anlägg-
ningar: A1 och A2. A1, belägen ca 15 m norr om kyrkan, var en
stenskonig, eventuellt till det plank/staket som omgärdade kyrkan
innan den nuvarande muren byggdes (Berg 1885, s. 180) (FIGUR 13).
Anläggningen, av 0,3–0,4 m stora stenar gick ner till ett djup av
0,7 m under marknivå och innehöll förutom stenar omrörda lager
med benmaterial och kalkbruk. Mellan stenarna framkom också
trärester som bör vara spår av de stolpar som hört till staketet. A2
låg intill och norr om A1 och var ett recent dike fyllt med diverse
bråte, bland annat tegel, spik och en sillburk. Diket var ca 1 m brett,
0,5 m djupt och låg i öst-västlig riktning.

Utanför och norr om bogårdsmuren framkom ett flertal anlägg-
ningar i form av härdar, stolphål och en grundmur. Härdarna var
elva till antalet A3–A6, A8–A13 och A17 och trots det smala schaktet
och det faktum att vi till största delen såg härdarna i profil fanns det
vissa iakttagelser att göra (FIGUR 15). Tre är daterade (A3, A8 och A9)

FIGUR 15. Härden A3 i profil, i bakgrunden skymtar härdarna A8 och A9. Bilden tagen från sydöst. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 16. Härden A3, i plan, från nordöst. Foto: Kristina Jansson.

och samtliga har fått en datering som håller sig inom romersk järnålder, 50–400 e.Kr.: A3 (Ua-32442) 130–390 e.Kr., A8 (Ua-32443) 50–230 e.Kr. och A9 (Ua-32444) 220–410 e.Kr. (bilaga 2). Vedartsanalysen visade att man som bränsle i A3 använt ek, i A8 lind och i A9 al, ask och björk. I sistnämnda påträffades också bark/näver (bilaga 3). I A3, som också var den största, framkom obränt ben från nöt, får/get, bränt ben från häst, får/get (bilaga 4) samt keramik, F 4–6. Anläggningarna har som påpekats till största delen endast undersökts i profil, därför har inte härdarna kunnat avgränsas i plan eller fyllningen sållas. Ett undantag är A3, där schaktet utvidgades något för att kunna följa utbredningen västerut samt för att så långt det var möjligt dokumentera härden i plan. A3, med toppnivå 113,14 m.ö.h. sträckte sig 4,5 m i schaktets längdriktning och var 3 m bred från östra schaktkanten räknat. En tät stenpackning kunde konstateras i härdens fyllning (FIGUR 16). Om man ser till härdarnas utseende i profil var de till största delen nedgrävda med undantag från A3 och A17 som var ytanlagda. En ytanlagd härd kräver större mängd bränsle och dess värme och ljus strålar ut på ett annat sätt än om härden är nedgrävd. Ett sätt att behålla värmen i en ytanlagd härd är genom att värma upp stenar (Petersson, 2006 s. 146). Detta kunde konstateras i A3, dock inte i den del av A17 som vi såg i profilen. Härdarna norr om Brahekyrkan var alltså till största delen anpassade för att hålla en jämn temperatur med förhållandevis låg bränsleåtgång. Det är troligt att dessa har använts för matlagning. Knyten med mat har lagts bland stenarna i glödbädden eller krukor har ställts inkilade mellan stenar i härden. Stenarna kan också ha lyfts bort för att användas på ett annat ställe till exempel för uppvärmning. A3 är något annorlunda, ytanlagd och förvisso fylld av sten, men där har stenarna lagts ovanpå elden och har till synes fått ligga orörda. Denna bör därför haft en annan funktion, och till detta bör också tilläggas härdens storlek. Möjliga tolkningar kan vara en anläggning för ångning, rökning eller torkning. Tyvärr kunde dock

inte en avbaning runt härden göras för att söka eventuella stolphål. En annan fundering runt härden A3 och dess funktion är att den är ytanlagd och fylld med sten för att få bra drag. Detta skulle kunna visa på att det var en härd som var uppbyggd för att synas, för ceremoniella sammanhang eller för kommunikation.

Det är endast ett litet titthål som är gjort i området norr om Brahekyrkan och det är sannolikt att det utanför detta finns ett flertal anläggningar liknande de som framkom i schaktet. Som ett exempel på detta kan nämnas att parallellt med den aktuella undersökningen gjordes en arkeologisk förundersökning (JLM 257/05) i samband med ledningsdragning och anläggandet av en ny nätstation (Ödeén 2006). I schaktet beläget väster om och intill rubricerad undersökning framkom två härdar och en stenpackning. En av dessa härdar, A1, har ¹⁴C-analyserats och daterades till romersk järnålder, 130–390 e.Kr. (Ua-32441), och är alltså samtida med ovan nämnda. Vedartsanalysen visade på björk. Stenpackningen som påträffades i denna parallella förundersökning tolkades som en stenläggning intill en byggnad. I stenpackningen påträffades kalkbruk med färgrester.

Som tidigare påpekats har de härdar som daterats fått en relativt sammanhållen datering, det vill säga romersk järnålder. Vi kunde också se i schaktets profil hur härdarna överlagras varandra. Härden A3, A8 och A9 som ligger inom en sträcka av ca 5,5 meter förekommer stratigrafiskt i tre olika skikt (bilaga 7). A8 som ligger underst och har daterats till 100–200 e.Kr. överlagras av A9 som har en samtida datering och som i sin tur överlagras av A3, som har en något yngre datering, 200–300 e.Kr. Under A3 och i dess södra del ligger A4. Ett liknande mönster finns något längre norrut i schaktet, på andra sidan grundmuren, där A11, A13 och A12 överlagras av A17 och A12 också delvis överlagras av A5 (bilaga 18). Tyvärr har vi inga dateringar på dessa sistnämnda härdar, vilket gör att vi inte kan jämföra dem rent tidsmässigt. Vi kan dock se att detta område är en plats som utnyttjats intensivt under perioden runt och efter Kristi födelse.

Om man gör en jämförelse med dessa härdar och de som undersöktes 1995 sydväst om Brahekyrkan vid långhuset kan man se både likheter och skillnader (Jansson 1997). Likheterna ligger i dateringen, även om härdarna under 1995 års grävning drog sig tillbaka till förromersk järnålder, och i fynden i härdarnas fyllning med ett likartat benmaterial samt keramik (FIGUR 17). 1995 påträffades också någon enstaka stor härd, 2–3 m i diameter, med skörbränd sten i fyllningen. Skillnaden när man jämför de båda undersökningarna är härdarnas placering stratigrafiskt. Det tydliga mönster som fanns under föreliggande undersökning med härdar som i flera skikt överlagras varandra kunde inte ses i området söder om kyrkan (Muntligen Jansson).

Tre stolphål, A14–A16, hade vi också turen att snitta i samband med grävningen av ledningsschaktet. De låg i linje parallellt

med schaktet, det vill säga nordöst-sydväst med en toppnivå för A14 på 112,83 och för A16 på 112,80 m.ö.h. De två yttersta var störst med en diameter på 0,4 m, och ett djup på 0,35–0,4 m. Stolphålet som låg mellan dem var ca 0,3 m i diameter och 0,2 m djupt (bilaga 9). Ett kolprov ur A14 (Ua-32445) har analyserats och daterats till tiden runt Kristi födelse (60 f.Kr.–90 e.Kr.). Vedartsanalysen visade på tall. Utifrån stolphålens placering och storlek och spåren av tall kan detta visa på att de är gjorda för takbärande stolpar. Även om det inte är klarlagt kan det vara intressant att jämföra med det hus som grävdes ut 1995 ca 150 m åt sydväst. Där var stolphålen efter de takbärande stolparna ca 0,5 m i diameter och 0,15–0,3 m djupa (Jansson 1997, s. 83). Alltså något vidare och grundare än dessa, men jämförbara. Detsamma gäller dateringarna som stämmer väl överens. En datering till tiden runt Kristi födelse eller övergången mellan förromersk och romersk järnålder har vi fått på båda platserna. Bredden i bockparen kan också vara av intresse. Huset från 1995 års grävning hade 2–4 m mellan de takbärande stolparna, varav det mindre avståndet fanns ut mot gavlarna. Detta hus låg i ost-västlig riktning. Stolparna från 2005 års grävning hade ett avstånd av 2 m. Om stolparna hör till ett bockpar ligger även detta huset i ost-västlig riktning.

FIGUR 17. Keramik, mynningsdel från A3. Foto: Petter Forsman.

FIGUR 18. Norra muren av A7, grundmuren, från söder.
Foto: Anna Ödeén.

Under schaktövervakningen norr om Brahekyrkan framkom också en kallmurad grund, A7. Även på denna anläggning blev det bara något av ett titthål och vi passerade byggnadens grundmur två gånger. Dessa murar låg med ca 4 m mellanrum och var byggda i västnordvästlig-östsydöstlig riktning. Mellan dessa fanns en fyllning av grus, sten, sand och tegel. Denna fyllning gick dock inte lika djupt som grundmurens bottenkikt utan avslutades i jämnhöjd med murens toppsten. Den södra muren, som låg 0,5 m under marknivå och 113,83 m.ö.h., bestod till största delen av skifferplattor 0,2–0,5 m stora och 0,05–0,1 m tjocka. Mellan skifferplattorna fanns också knytnävsstora stenar och en sten av granit, 0,2 m stor. Denna mur var inte så sammanhållen i sin karaktär och kunde följas 1,8 meter i schaktets längdriktning, alltså murens bredd. Höjden på muren var 0,4 m. Mellan skifferplattorna påträffades också delvis bränd lera. Detta kan indikera att ett spisfundament varit placerat utmed muren. Den norra muren låg 0,6 m under marknivå, 113,76 m.ö.h. och var uppbyggd av fyra skifferblock i storleken 0,4–0,5 x 0,3–0,5 m (FIGUR 18). Tjockleken varierade från 0,1–0,25 m. Den här muren var mer sammanhållen i sin uppbyggnad och endast 0,5 m bred

men 0,6 m hög. Vad murarna har tillhört för byggnad har vi inget svar på, mer omfattande arkeologiska undersökningar behövs för att utröna det. Vad vi kan se är att det är en mur som är uppbyggd på ett ålderdomligt sätt och en medeltida datering utifrån konstruktionen är inte otänkbar. Fyllningen som fanns mellan murarna och där även taktegel påträffades bör vara yngre än anläggandet av grundmuren, däremot är det troligt att den har med byggnadens slutskede att göra och eventuellt hör rasmassorna till en rivningsfas. Under utgrävningen kunde konstateras en skarp lodrät nedgrävningskant för dessa rasmassor som också avgränsar murarnas utsida (bilaga 10). Detta visar på att byggnaden bör ha stått på plats under en längre tid och att man vid rivningen av byggnaden har grävt sig ner till den nivå vi ser av grundmuren idag. Ingen kart- och arkivgenomgång har gjorts kring denna byggnad, men på de lättåtkomliga kartor som finns publicerade är inte denna byggnad med. Frågan är om det finns ett samband mellan detta hus och den kyrkliga verksamheten. I sockenstämmoprotokoll från 1860-talet tas frågan om ett flyttande av sockenstugan upp vid flera tillfällen och enligt dessa flyttas den från platsen öster om kyrkan till ”en

FIGUR 19. Hinkar i väntan på sållning. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 20. Det allra översta lagret med hällar grävs bort. Bilden tagen från öster. Foto: Anna Ödeén.

tomtplan upplåten i nordvestra delen af kyrkoplanen” (Visingsö Hembygdsförenings arkiv). Detta var sockenstugans placering fram till 1970-talet då den förflyttades ca 15 m österut till sin nuvarande plats. Att sockenstugan har legat på platsen där vi fann grundmuren har vi inte funnit några belägg för.

För att söka grundmurens avgränsning och se om det finns spår av andra mänskliga aktiviteter i området genomfördes våren 2006 en mätning med en magnetometer (bilaga 5). Detta instrument används för att avläsa styrkan i magnetfält under jord. Några större framgångar rönt dock inte metoden på området vid Brahekyrkan. Dels stod vid detta tillfälle järncontainrar uppställda vid sockenstugan som bland annat störde mätningen, dels finns under mark naturlig magnetism som bör tas i beaktande. Resultatet av denna mätning är därför svårtolkat och inte helt tillförlitligt.

Inne i kyrkan

Utgrävningen 2002 ägde rum i utrymmet som är beläget intill och öster om pannrummet. Med tanke på det intressanta resultat man då fick beslöts att sänkningen av pannrumsgolvet med 0,25 m skulle göras av arkeologer. Det visade sig dock att vi inte var först på plats och ganska snart kunde vi konstatera att massorna direkt under golvet samt ner i underliggande lager hade grävts ur vid ett tidigare tillfälle. Det bör ha gjorts i samband med byggnationen av pannrummet på 1930-talet. En beläggning med skifferplattor påträffades i rummet på nivå 112,91 m.ö.h. lagd i nord-sydlig riktning. Under denna framkom en rörledning som bestod av maskindragna tegelrör. Efter att den arkeologiska undersökningen 2005 var avslutad och arbetet med installation av värme och ventilationsrör fortsatte påträffades gravar i pannrummets västra vägg (Muntligen Ström). Dessa kan vara begravda inne i Brahekyrkan, det var först år 1806

som förbudet mot begravningar inne i kyrkor trädde i kraft. Men det kan också vara gravar från Ströja kyrkogård belägna norr eller nordost om kyrkan beroende på hur stor den har varit.

En dokumentation gjordes också av muren som efter borttagandet av en trappa blev synlig i pannrummets norra vägg. Tröskeln låg 114,30 m.ö.h. och det översta lagret bestod till största delen av cement. Under tröskeln framkom dagermuren av Brahekyrkans långhus bestående av skifferhällar och kalkbruk. I det understa lagret av dagermurens fyllning kom mer grus, småskiffer och tegelbitar jämfört med dagermurens översta skikt. Ca 0,8 m under tröskeln påträffades grundmuren som var uppbyggd av granit. Här framkom också ett omrört kyrkogårdslager med skelettdelar och ben.

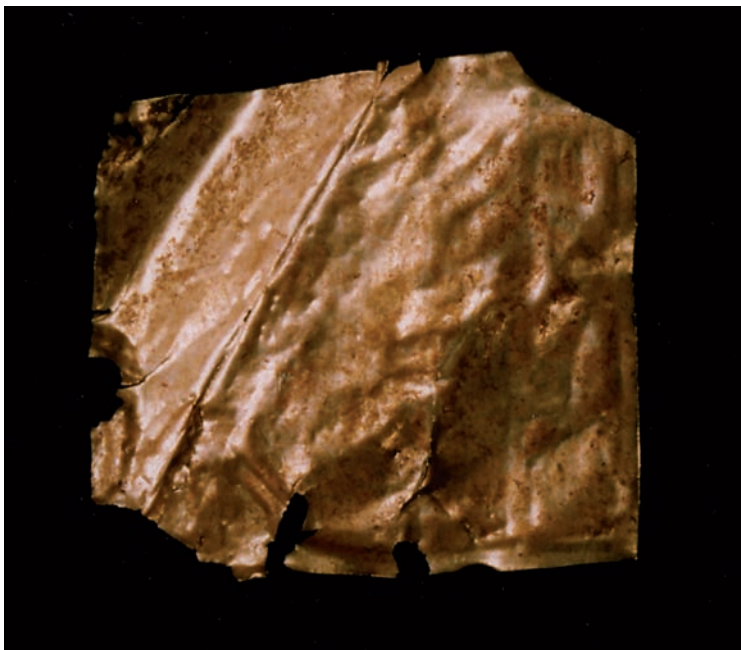
Undersökningen fortsatte sedan intill den nybyggda brandutrymningstrappan, med anledning av det frånluftdon som skulle placeras där. Undersökningsytan var 1 x 1 m och lagren som här anges är fiktiva eftersom massorna var omrörda från topp till botten. Inga avsatta eller påförda lager kunde urskiljas. Allra överst, 114,12 m.ö.h. låg hällar som bör höra samman med 1600-tals kyrkan (FIGUR 21). Delvis över och

FIGUR 21. Hällarna tillhöriga 1600-talskyrkan, från nordväst. Foto: Kristina Jansson.

FIGUR 22. Guldgubben framkom vid vattensällning. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 23. 2005 års guldgubbe. Foto: Göran Sandstedt.

FIGUR 24. 2002 års guldgubbe. Foto: Göran Sandstedt.

under dessa fanns ett raseringslager som utgjordes av ett gråbrunt, torrt humuslager med inslag av sand, kalkbruk och grus. Under detta kom lager 1, det omrörda kyrkogårdslager som sträckte sig mellan 114,05 och 113,30 m.ö.h. och alltså var 0,75 m tjockt. Lager 1 bestod av ett brunt, något sandigt humuslager med inslag av kalkbruksbitar och något enstaka tegelflis. I detta lager påträffades omrörda ben från djur, brända och obrända. De obrända benen utgjordes av en kota från sik och de brända kom från nöt, får/get och svin. I lager 1 framkom också drygt 1 kg obrända ben från människa, alltså från söndergrävda gravar. Detta omrörda material bestod av skelettdelar från vuxna individer, från flera 4–7-åriga barn, från ett 10–12-årigt barn, från två spädbarn samt höftben, kotor, över- och underarm från 30–40-årig man (bilaga 4). I botten på lager 1, på nivå 113,30 m.ö.h. och vid vattensällning av jordmassorna framkom en guldgubbe, F1 (FIGUR 22, 23). Denna var jämfört med den vid tidigare undersökning påträffade mer skadad och tillknycklad och det har trots konservering inte gått att tyda dess motiv. Bilder av guldgubben har studerats av Margarethe Watt som endast kunnat konstatera att eftersom guldbblecket är kvadratisk rör det sig om ännu en så kallad dubbelgubbe. De kvadratiske guldgubbarna är alltid av den typen (Muntligen Watt). Möjligheten att denna har samma motiv som den tidigare är alltså stor (FIGUR 24).

När den första in situ-graven framkom, grav G6, vidtog lager 2. Detta lager bestod av brun till mörkbrun, fet, sandig humus med inslag av grus och var 0,04 m tjockt, 113,26 m.ö.h. I lager 2 framkom ytterligare en grav, G7.

Lager 3 var 0,02 m tjockt och bestod av mörkbrun, fet, sandig humus. I detta lager påträffades F2, ett bryne, på 113,24 m.ö.h.

Lager 4 utgjordes av fyllningen till tre gravar; G8, G9 och G10 och bestod av mörkbrun, kompakt, fet och något sandig humus. Toppen av detta lager låg 113,23 m.ö.h.

Även lager 5 utgjordes av fyllningen till en grav, G11. Detta lager var i det närmaste identiskt med lager 4 och bestod av mörkbrun, kompakt, fet, sandig humus. Lagret var nedgrävt i sterilen som kom på en nivå av 113,20 m.ö.h. Lägsta nivå under G7 var 113,12 m.ö.h.

Genom dessa lager fanns i områdets sydvästra hörn en kvadrant av kalkbruk, tegelkross och sten, A18. Den var 0,8 m hög och 0,6 m bred utmed schaktets södra kant. Detta visade sig vara ett fundament till en av Brahekyrkans pelare som alltså anlagts när kyrkan byggdes i början av 1600-talet. Utifrån form och uppbyggnad bör detta fundament ha gjutits direkt i en grävd grop (FIGUR 25).

Gravarna

I det kvadratmeterstora utrymmet påträffades sex gravar som låg i ursprungligt läge, G6–G11. Dock var fyra av dessa (G6, G8, G10, G11) söndergrävda och endast delar av skelettet fanns bevarat. Två gravar fortsatte utanför schaktkanten och kunde därför inte undersökas till sin helhet (G7 och G9). Ytterligare ben tillhörigt ett foster

FIGUR 25. Pelarfundamentet, A18, från norr. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 26. Undersökningsytan vid koret från norr, gravnivå 2. G7, G8, G9 och G10. Foto: Kristina Jansson.

framkom vid den osteologiska analysen och hör samman med G9. Detta gör att det sammanlagda antalet individer är sju.

Under det omrörda kyrkogårdslagret framkom den första graven i ursprungligt läge G6. Graven hade grävts sönder av yngre gravar och bestod endast av en fot. Det gick dock att se att kroppen lagts ner i öst-västlig riktning. Benen som låg på 113,30 m.ö.h., var välbevarade och kom från ett barn 10–12 år gammalt. G6 har relaterats till gravnivå 1 (bilaga 11).

Graven G7 låg i schaktkanten mot söder, på 113,24 m.ö.h. och alldeles intill pelarfundamentet. Endast kranium och överkropp var synligt men skelettet var välbevarat och intakt. Tyvärr kunde det inte dokumenteras i sin helhet då det fortsatte in i det område som inte berördes av undersökningen. Individen var nerlagd i öst-västlig riktning med huvudet åt väster och hade armställning C (FIGUR 10). G7 var en kvinna 25–35 år och 150 cm lång, alltså liten och kortvuxen. Hon hade också ett ovanligt ärftlig särdrag, en så kallad metopisk sutur, det vill säga en skullsöm som delar pannbenet i två hälfter. Det vanligaste är att denna söm växer ihop redan under fosterstadiet, men i vissa fall finns den kvar även i vuxen ålder. G7 är ¹⁴C-daterad till 1185–1285 e.Kr. (FIGUR 27).

Intill G6 framkom ytterligare en söndergrävd grav, G8. Denna låg på 113,24 m.ö.h. och bestod av två fötter. Skelettdelarna var välbevarade men graven hade alltså skurits av av yngre gravar. Den gravlagda var ett barn, 5–6 år gammalt och nedlagt i öst-västlig riktning.

Grav 9 var inte söndergrävd men gick utanför den västra schaktkanten och kunde, likt G7, inte dokumenteras i sin helhet (FIGUR 28). G9 låg på 113,23 m.ö.h. Graven utgjordes av ett välbevarat kvinnoskelett och fingerben som påträffades över bäckenet visade på armställningen B. Kvinnan var 159 cm lång och 22–26 år gammal när hon dog. Skelettet har ¹⁴C-daterats till 1290–1410 e.Kr. I gravfyllningen till denna grav framkom lårben och skenben troligen från ett fullgånget foster, G9b. Detta visar att kvinnan i G9a förmodligen har dött i barnsäng (bilaga 4).

Norr om och intill G9 påträffades en grav med ett spädbarn, 0–2 månader gammalt, G10. Barnet låg på samma nivå som G9, det vill säga 113,23 m.ö.h. Skelettet var något förmultnat och endast överkroppen var kvar, övriga delen hade grävts bort vid anläggandet av en yngre grav. Kroppen var lagd i öst-väst. Gravarna G7–G10 har relaterats till gravnivå 2 (bilaga 12).

Endast en grav, G11, har relaterats till gravnivå 3 (bilaga 13). Den låg djupare än ovanstående gravar på 113,16 m.ö.h. Graven bestod endast av två fötter, delvis förmultnade och tillhöriga ett barn 4–5 år, lagd i öst-västlig riktning (FIGUR 29). Med tanke på att graven låg något djupare och att överliggande gravar bör ha snittat och överlagrat denna lämnades benen in för ¹⁴C-analys. Det visade sig dock att denna barngrav fick en samtida datering med kvinnograven G9 alltså 1290–1410 e.Kr.

FIGUR 27. Kvinnoskelettet i grav 7, från norr. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 28. Kvinnoskelettet i grav 9, från norr. Foto: Anna Ödeén.

FIGUR 29. Den söndergrävda barngraven grav 11 där endast fötterna ligger in situ. Foto: Anna Ödeén.

Som tidigare framgått har också ett flertal gravar grävts sönder genom åren. I det omrörda materialet av obrända människoben fanns fyra mer eller mindre bevarade individer; en man i åldern 30–40 år, två 5–7 åriga barn, samt ett halvårsgammalt spädbarn. Benmaterialet som helhet, både in situ-gravar och det omrörda benmaterialet bedöms alltså härröra från minst elva individer. Det framgick också att merparten av skelettdelarna från de barn som gravlagts i G6, G8 och G11, och där endast fötterna låg kvar i läge, återfanns i det omrörda materialet. På ett av dessa barn, där käkbenet framkom i det omrörda materialet, kunde så kallade emaljhypoplasier iakttagas. Emaljhypoplasier är horisontella band på tänderna som bildas när tanden inte kan bildas och utvecklas normalt. Orsaken till detta kan vara svält, infektioner, feber eller något annat tillfälligt bristtillstånd. På det barn som begravts vid Ströja kyrka bör denna störning ha inträffat vid 1–2-årsåldern. Ytterligare en störning har inträffat vid 4–5-årsåldern vilket kunde ses i en 12 års-tand som fortfarande inte brutit fram utan låg nere i käkbenet.

En tolkning av skelettmaterialet från 2002 års grävning är att det var en relativt välbärgad del av församlingen som begravts i undersökningsområdet. Denna tolkning baseras dels på gravarnas placering i förhållande till kyrkan, dels på benmaterialets status. Under föreliggande undersökning är gravarnas placering i princip den samma; individerna bör ha blivit begravda strax intill Ströja romanska kyrka, vid koret och absiden. Vad gäller skeletten har vi ett begränsat material, men kan utifrån det ändå utläsa vissa likheter och skillnader. I 2002 års benmaterial kunde konstateras emaljhypoplasier, åldersförändringar i ryggrader, benhinneinflammation och ledförslitningar, karaktärer som man ofta ser i skelettmaterial från äldre tider (Jansson 2005, s. 49). Kroppslängderna låg också något över dåtida medelvärden för kvinnor och män. I det benmaterial som framkom under 2005 års undersökning förekom emaljhypoplasier, men inga andra sjukliga förändringar eller förslitningsspår. En kommentar till detta är dock den höga andel av materialet som utgjordes av barn och som inte heller hunnit få förslitningar på samma sätt. De vuxna individer där kroppslängden kunde konstateras, G7 och G9, hörde inte till de som efter den tidens mått mätt var över medellängd. Istället var kvinnan i G7 påtagligt kortvuxen och kvinnan i G9 var endast 9 cm längre än kvinnan i G7. Båda ligger under medellängden för kvinnor under medeltiden (Muntligen Kloos-Andersson). I benmaterialet finns alltså inte samma indikationer på att det är den välbärgade delen av befolkningen som begravts på 2005 års undersökningsyta. Vad som talar för det är däremot placeringen nära kyrkans heligaste plats.

Av de elva individer som begravts inom undersökningsområdet dominerar barnen tydligt. Bara tre var vuxna och resten, alltså åtta, var barn. Barnadödligheten var stor och även kvinnornas medel-

livslängd var generellt lägre än männens eftersom många dog i fertil ålder. Graviditeter, förlossningar samt påfrestningen vid amningen gjorde kvinnorna extra utsatta. I undersökningsområdet fanns också en kvinna, 22–26 år, som troligen dött i barnsäng samt en kvinna som dött i en ålder av 25–35 år.

Den höga andelen barngravar förstärker också mönstret från 2002 års undersökning som visar på att detta kan vara en plats nära kyrkans absid, en extra helig plats där man av omtanke begravt de döda barnen.

Datering av gravarna

Tre av de sex påträffade in situ gravarna i undersökningsområdet har daterats med hjälp av ¹⁴C-analys; de två kompletta skeletten G7 och G9, där vi också kunde se armställningen, samt den som vi trodde, äldsta graven G11.

Resultatet av ¹⁴C-analysen visade att G9 (Ua-32699) och G11 (Ua-32700) varit samtida och båda har daterats till 1290–1410 e.Kr. alltså högmedeltida. G7 (Ua-32698) var dock något äldre, från 1185–1285 e.Kr. och räknas till tidig medeltid. Alla tre är dock begravda på kyrkogården vid Ströja romanska stenkyrka och hör alltså inte till Brahekyrkan. De två gravar som inte har grävts sönder av senare begravningar, G7 och G9, bör alltså också vara de yngsta på den kvadratmeterstora ytan. Med tanke på att de stratigrafiskt sett har snittat G6, G8 och G11 bör dessa tre vara äldre eller relativt samtida med de medeltida gravarna G7 och G9. G10, spädbarnsgraven, var också söndergrävd och kan eventuellt ha blivit störd i samband med att G11 begravdes. Detta var dock svårt att fastställa med säkerhet. När det kommer till det omrörda benmaterialet i kyrkogårdslagret kan detta till stor del refereras till de söndergrävda in situ-gravarna och bör också hamna inom ramarna för en medeltida datering. En jämförelse med 2002 års undersökning visar att den yngsta gravnivån då kunde dateras till 1700-tal och att denna utgjordes av två kistgravar. Ingen kistgrav framkom inne i kyrkan vid 2005 års undersökning.

Förutom ¹⁴C-analys och stratigrafiska relationer kan också armställningar användas för att datera skelettbegravningar. I sin avhandling *Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör* presenterar Lars Redin en armställningskronologi som ofta används när det gäller diskussioner om gravars datering utifrån armställningar. Redin delar in de gravlagdas armställning i fyra olika kategorier där A och B är de äldsta och C och D de yngsta (FIGUR 10). Armställning A, med armarna utsträckta efter kroppen har han knutit till tiden 1000-talet fram till mitten av 1200-talet. Armställning B, som har vinklade armar och händerna på bäckenet var vanligt under 1100-talet och dominant under 1200–1300-talen. Armställningarna C och D, det vill säga där armarna är lagda över magen respektive korsade över bröstet, var enligt Redin näst intill dominerande under 1400–1500-talen.

Vid 2002 års undersökning gjordes en jämförelse mellan daterade armställningar i Brahekyrkan och Redins armställningskronologi. Då kunde konstateras en mycket tidig armställning D, nämligen till tiden 1050–1150 e.Kr. samt med viss osäkerhet en likartad datering tillhörande en individ med armställning C. Resultatet i jämförelserna med Redins modell blev framförallt vikten av att bedöma varje begravningsplats utifrån sin egen lokala tradition. En annan frågeställning under den tidigare undersökningen var om armställning B eventuellt kunde vara en social markör, vilket dock inte kunde påvisas.

Trots det ringa materialet i föreliggande undersökning görs här en jämförelse med tidigare undersökning i Brahekyrkan. Finns det tecken på en lokal tradition? Vi har två daterade skelett med konstaterade armställningar, G7 och G9. G7 är daterad till tidig medeltid, 1200-tal och hade armarna placerade över magen, en så kallad C-ställning. Under 2002 års undersökning påträffades tre gravar med C-ställning vilka fick en datering till 1100–1400-talen. Här stämmer alltså en eventuell lokal tradition bättre överens än Redins kronologi. Men i gengäld påträffades en kistgrav utanför kyrkan, som vi har tolkat till 1700–1800-talen och som också hade en armställning C. Den andra graven, G9, fick en datering till 1300-tal och hade en B-ställning vilken skiljer sig från 2002 års grävning som hade en grav med armställning B, men som var en kistbegravning ¹⁴C-daterad till 1600–1800-talen. Det finns alltså inga klara gemensamma nämnare varken mellan Redin och Brahekyrkan eller mellan de båda olika undersökningarna i kyrkan. De allra äldsta gravarna under båda undersökningarna har en spridning på armställning mellan A, C och D. Kistgravarna och förmodat yngsta gravarna har B- och C-armställning. Vad vi kan konstatera utifrån den här jämförelsen är att en kronologi utifrån armställning är osäker både sett utifrån Redins schema och ett, om ändock litet, lokalt material.

Tolkning. Vilken roll har platsen spelat?

För att söka ett svar på frågan om platsens roll genom tiderna bör kompletterande undersökningar genomföras, men en diskussion kring spörsmålet kan ändå föras. Vi har vissa fakta som ger underlag till resonemanget i form av ett förhållandevis stort långhus från Kristi födelse, boplatslämningar från äldre järnålder sydväst och norr om kyrkan, guldgubbar från yngre järnålder, gravmaterial från yngre järnåldern, en kristen grav från vikingatid, indikationer på äldre träkyrka i form av en Eskilstunakista, närheten till en Husaby, medeltida gravar, en romansk stenkyrka med emporvåning och en trolig medeltida byggnad.

Genom undersökningen som gjordes 2002 framkom en av de äldsta kristna gravarna som är kända i Jönköpings län och denna

gav ytterligare en ledtråd till när den nya religionen, Vite Krist, etablerade sig i Vätterbygden. Under den utgrävningen påträffades också en guldgubbe som trots sin ringa storlek är av stor betydelse. Den pekar på en plats som varit politiskt betydelsefull under yngre järnålder, eventuellt också en plats med kultplatskontinuitet. I detta fall alltså en förhistorisk kultplats som föregått en kristen kyrka. I och med den utgrävning som genomfördes 2005 stärktes dessa teorier. Framförallt var det fyndet av ytterligare en guldgubbe som gav tolkningen om en betydelsefull plats en stadigare grund. Av de gravar som påträffades 2005 var ingen från yngre järnålder, även om de brända djurbenen kan ge en indikation på det. Medeltida gravar framkom, men dessa fick en datering till 1200–1300-talen och tillhör Ströja romanska kyrka. Alltså ingen grav från kristendomens allra tidigaste skede.

Vad som ytterligare kom fram under 2005 års utgrävning var det intressanta området norr om kyrkan och de anläggningar som påträffades där. Dels boplatslämningarna från romersk järnålder med likheter i den utgrävning som gjordes sydväst om kyrkan, dels den troliga medeltida byggnad som inte tidigare var känd. Därför belyses främst platsen norr om kyrkan och dess närområde i föreliggande rapport.

Ett område med härdar kunde konstateras i och med schaktdragningen mellan Brahekyrkan och sockenstugan. Det visade sig vara ett område som använts intensivt under perioden romersk järnålder, det vill säga tiden efter Kristi födelse, där härdar överlagras varandra i flera skikt. Till största delen har härdarna varit nedgrävda med inblandning av skörbränd sten, som visar på en tanke att hålla kvar jämn värme under lång tid och med liten åtgång av bränsle. Dessa nedgrävda härdar har lämpat sig väl för matlagning och under äldre järnålder är det vanligt att härdarna är placerade utomhus på en gårdsplan (Petersson 2006, s. 126). Hur härdarna vid Brahekyrkan har legat i förhållande till eventuella hus är inte helt klarlagt, men härden A3 och dess storlek 4,5 m, bör visa på en anläggning som legat utomhus. Stolphålen som påträffades norr om härdarna är något äldre, men kan rent teoretiskt ha varit samtida beroende på hur lång livslängd denna konstruktion haft. Flera av härdarna har troligen använts för matlagning med tanke på form och fyllning. Att de varit placerade utomhus är också troligt, kanske i form av ett sommarkök. Ett undantag är A3 som istället kan ha haft funktionen som eldstad vid hantverksutövande eller att synas vida omkring. Att området har utnyttjats intensivt visar den stora mängd anläggningar som påträffades trots den smala yta som vi fick tillgång att undersöka. I Maria Peterssons avhandling *Djurhållning och betesdrift* utreds härdområden i västra Östergötland och hon kommer fram till att stora härdområden indikerar gårdar som hör till toppen i en lokal social hierarki (Petersson, 2006, s. 130). Att området runt Brahekyrkan har varit en viktig plats lokalt under romersk järn-

ålder kan det stora antal anläggningar som påträffades vid 1995 och 2005 års undersökningar vara ett belägg för. Det understryks också av det drygt 30 m långa långhuset som tillhör övergången förromersk-romersk järnålder.

I undersökningsområdet norr om Brahekyrkan finns sedan ett avbrott på flera hundra år både vad gäller fynd och dateringar. Kronologiskt är det sedan grundmuren med dess tillhörande aktiviteter som etablerar sig på platsen. Här har vi, som tidigare berörts, varken klar datering, funktion eller avgränsning. Det som kan sägas om byggnaden är att den troligen är byggd under medeltid, utifrån grundmurens konstruktion. Om man studerar omgivande och överliggande lager stratigrafiskt kan man utläsa en rasing eller nedplockning av byggnaden till synes under historisk tid. Det är inte omöjligt att man tagit tillvara ovanliggande byggnadsmaterial i form av sten eller timmer för återanvändning. Inga spår av brand påträffades vid undersökningen.

Husaby

Tre byar drogs in till sätesgården (1550-tal) och Visingsborgs grevskap (1560-tal); Vallby, Ströja och Husaby. Dessa byars läge är, förutom Vallby, inte helt fastställda. På en karta över Visingsborg är Vallby benämnt Vallbyslätt och ca 1,3 km söder om hamnen har också arkeologiska undersökningar utförts som lokaliserat byn. Kyrkbyn Ströja bör ha legat i närheten av Ströja kyrka men dess exakta läge har vi inte. Var Husaby har legat vet vi inte heller men utifrån de historiska källorna och Jan Agertz arbete med dessa anser han det mest sannolikt att Husaby låg i anslutning till kyrkbyn Ströja (Agerz 2007). I *Gränna - Visingsö historia* konstateras endast att Husaby låg söder om Vrixlösa, i närheten av S:t Laurentii kapell det vill säga norr om Brahekyrkan (Lindqvist 1980, s. 28).

Husabyarna var gårdar, från början troligen stormannagårdar, som under sen vikingatid–tidig medeltid knöts till kungamakten. Funktionerna på dessa har diskuterats under lång tid men en är forskarna i stort sett ense om; de har varit en kungsgård där en representant för kungamakten bodde och som gästades av kungen och hans följe. Samhället var baserat på naturahushållning och därför förflyttade man sig dit där den lokala produktionen fanns (Ödeén 2001). Men frågan har större bredd än så.

Rent språkliga analyser är av vikt och det finns forskare som visar på att ordet ”husa” är i plural och visar på en by med många hus (Theliander 2000, s. 170). Men substantivet ”hus” betyder enligt Petrus Envall mer än en byggnad, det står under forntid och medeltid för ”det höljande, omgivande, skyddande”. Alltså

ett skydd i form av en försvarsgård och på denna var husabyman-
nen befälhavare (Envall 1960, s. 19). En annan viktig aspekt är
den som Jan Agertz belyser; skillnaden mellan olika husabyar.
Det finns till exempel en skillnad mellan Husaby i Gränna och
Husaby på Visingsö. I Gränna har Husaby ersatt ett äldre bebyg-
gelsenamn, det vill säga kyrkbyns namn Gränna. Detta visar att
vissa husabynamn är relativt unga och har trängt undan äldre
ortnamn. Men på Visingsö finns både kyrkbyn Ströja och Husaby
i längderna genom hela medeltiden och fram till 1550-talet då
byarna försvinner (Ageritz 2007).

Närheten till farleder är en gemensam nämnare för majoriteten
av husabyarna. Ett flertal är placerade utmed sjövägar och landsvä-
gar, utmed handelsvägarna, på åsar och höjdsträckningar eller vid
vadställen och andra knutpunkter. Detta skulle kunna tyda på att
husabysystemet var till för att främja kommunikation och varuut-
byte och detta bör i sin tur generera handel i form av marknader
(Ödeén 2001).

Vissa forskare förespråkar också en juridisk och militär funktion.
En centralort för skeppslagen och en plats från vilken budkavle om
ledning eller landvärn gick ut. I husabyn bodde kungens bryte som
hade vissa polisiära åligganden och som också kunde sammankalla
ett extra ting. I brytens uppgifter låg också uppsyn över allmän-
ningarna. I Äldre Västgötalagen kan man läsa om konungens gård
i tjuvabalken:

Om den som är bestulen säger tjuvgodset icke vara sitt och icke tjuven,
före den som har honom i sina händer tjuven till tings. Därifrån må
han dömas till konungens gård.

(Holmbäck/Wessén 1979, s. 158)

Detta har tolkats som att tjuven lämnas till kungens länsman eller
bryte som sedan kunde göra som den ville med tjuven, troligen fick
han eller hon arbeta som träl.

Husabysystemet försvann under sent 1200-tal då samhället
förändrades, slotten kom att spela en allt större roll och handeln
koncentrerades till de uppväxande städerna.

Det är av intresse att Visingsö haft en by benämnd Husaby. Det
äldsta belägget för detta är från 1286 då Magnus Birgersson (sede-
mera Ladulås) doneras 4 attungar från byn. I ett bytesbrev daterat
1268 på Visingsö är ett av vittnena riddaren Martin, som är militär
ståthållare på ön. Enligt Agertz kan det vara ett rimligt antagande
att denne höll till i Husaby (Ageritz 2007). Ett annat alternativ är
den troliga storgården i Ströja. Detta tillsammans med de andra
indikationer som finns för en närvaro av yngre järnålder/tidig
medeltidsaristokrati i området runt Brahekyrkan leder givetvis till
frågan; Vilka samband har Ströja och Husaby? Och hur kommer
borgen vid Näs in i bilden?

Ströja, Husaby eller båda två?

Som jag tidigare berört menar flera forskare att det borde ha legat en storgård eller kungsgård i närheten av Ströja kyrka. Spåren av en sådan yngre järnåldersgård ser vi också indirekt genom fynden av guldgubbarna. Dessa kopplas samman med hallbyggnader som utgjort maktcentra under den här perioden, men ännu inte knutna till en egentlig kungamakt utan till en lokal eller regional hövding. Hallbyggnaderna ligger ofta vid kommunikationsleder förknippade med handel, hantverk, ting och kultutövande (Robertsson 1992, s. 5 och Watt 1991, s. 98). Här kan man alltså se flera gemensamma nämnare med en Husaby.

Undersökningen inne i kyrkan har, som tidigare påpekats gett oss fler pusselbitar i frågan om platsens betydelse i och med det nya guldgubbefyndet, men vad kan området norr om kyrkan berätta? Eftersom de ytor som vi fick möjligheten att undersöka var små blir det här en diskussion kring tolkningsmöjligheter.

Rent kronologiskt är det härdarna som är det första spåret av mänsklig aktivitet på platsen och dessa har fått en datering till romersk järnålder. Tre stolphål tillhörigt en konstruktion, eventuellt en byggnad, med likartad datering påträffades inom samma yta. Härdarnas stratigrafiska förhållande visade på stor aktivitet, troligen i samband med matlagning. Härden A3 utgjorde ett undantag dels med sin storlek, dels med den packning av sten som låg överst i fyllningen och som alltså hade varit placerad i själva glödbädden. Denna uppbyggnad och det faktum att den var ytanlagd pekar mot en härd som använts vid hantverk eller vars primära syfte har varit att synas. Om syftet att synas var förknippat med näraliggande aktiviteter i form av olika ceremonier eller med mer ”vidsynta” aktiviteter vet vi inte.

I området norr om kyrkan framkom också en trolig, medeltida grundmur. Till denna kan också stenpackningen som påträffades vid en angränsande undersökning (Ödeén 2006) eventuellt höras. Det kan i så fall röra sig om en beläggning för att kunna gå torrskodd in och ut ur byggnaden, ungefär som en kullerstensbeläggning. I denna stenpackning påträffades tre kalkputsbitar med röda färgfragment. Byggnaden har troligtvis, med tanke på de rasmassor som överlagrade muren, hört till högmedeltid eller historisk tid. Rent teoretiskt kan dock själva grundmuren vara äldre och samtida med Ströja kyrka och Husaby.

Ännu en mur påträffades när en sänkning av vägen vid Brahekyrkan gjordes 1996. Den låg delvis under dagens bogårdsmur, var 1,3 m bred och så långt synligt 23 m lång. Denna tolkades som en föregångare till dagens bogårdsmur. Kanske är det den som Wilhelm Berg beskriver och som det enligt honom skall ha setts spår av i början av 1800-talet (Berg 1885, s. 179)? Det verkar dock besynnerligt att plocka bort en mur runt en kyrka och istället sätta upp ett plank. Varför lagar man helt enkelt inte den befintliga muren? Har man använt stenen till

något annat? Att tuktrad sten förflyttats från olika byggnader i flera omgångar vet vi. Sten från borgen i Näs och från cistercienserklostret i Alvastra har använts vid uppbyggnaden av Visingsborgs slott, som sedan i sin tur använts som stentäkt framförallt under 1800-talet och idag står många hus och ladugårdar på ön på ”grevlig grund”.

Har dessa murar och framförallt grundmuren tillhört Ströja by som tycks haft en speciell dignitet? Ströja omtalas som *curia*, det vill säga gård, i de äldre skriftliga källorna och enligt Tollin är arealen på 5 attungar något som talar för att Ströja var en storgård vid 1200-talets slut (Tollin, 2002 s. 229). 1294 daterade också Västgötalagmannen Bengt ett brev i Ströja. Är det platsen för dessa händelser vi fått en liten glimt av? Det är en intressant tanke som tyvärr inte kan ledas till bevis, här krävs ytterligare undersökningar för att fastställa byggnadens ålder och funktion.

Varför den kungliga romanska stenkyrkan byggdes där den byggdes har vi starka indikationer på; det är platsen för en äldre träkyrka och troligtvis också för en förhistorisk kultplats (Jansson 2005). Intill har Husaby legat som bör vara samtida med träkyrkan. Det är sedan under 1100-talet som stenkyrkan byggs. Det kan också vara under detta århundrade som Husabys storhetstid går mot sitt slut. Med borgen vid Näs får vi ännu en bit till det här pusslet men den passar inte riktigt in: Vad är det som gör att man lägger en kungaborg så långt från det som verkar vara öns centrum där också en kunglig kyrka är belägen? Är det helt enkelt vindarna och vågorna? Spår av hamnanläggningar har hittats i viken utanför borgen vid Näs (Dahrén 2007), skyddande mot rådande sydvästvindar. Läget för en hamn vid Ströja och Husaby är inte lika fördelaktigt, även om de ligger på den minst vindpinade sidan av ön. Det är inte omöjligt att det är en viktig hamnanläggning som gör att makten förflyttar sig en halvmil söderut på ön under 1100-talet, men att man samtidigt har en fot kvar vid Ströja och Husaby. Borgen vid Näs brann och förstördes 1318, men även efter denna händelse fanns kunglig makt närvarande. Magnus Birgerssons änka drottning Helvig dog på Visingsö 1324 (Tollin 2002, s. 229). Skedde detta i någon av byarna Husaby eller Ströja? Kanske manifesterar sig makten på flera platser, med olika funktioner, på ön?

Sammanfattning

Under hösten 2005 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk för- och slutundersökning i och norr om Brahekyrkan på Visingsö. Anledningen var arbeten för att förbättra kyrkans inomhusklimat. I samband med dessa skedde en sänkning av pannrumsgolvet, en installation av ett frånluftsdon intill koret samt en ledningsdragning mellan kyrkan och sockenstugan. Utifrån tidigare arkeologiska undersökningars resultat i och utanför kyrkan skulle dessa markingrepp troligen komma att beröra förhistoriska boplatslämningar och en vikingatida/medeltida kyrkogård.

Den arkeologiska undersökningen började utomhus och i samband med ledningsdragning grävdes ett 95 m långt och 0,5 m brett schakt från kyrkan och norrut mot sockenstugan. I detta framkom inom bogårdsmuren fem skelettbegravningar, vilka med stor sannolikhet är från tiden 1700–1800-talen, en stenskonig troligen tillhörig ett äldre träplank och ett recent dike. Utanför bogårdsmuren framkom ett flertal boplatzlämningar i form av härdar och stolphål samt en grundmur. Härdarna, som låg i olika skikt, fick en relativt sammanhållen datering till romersk järnålder och har troligen använts för matlagning. En härd var avsevärt större än övriga och i dess fyllning låg en stenpackning. Denna kan ha använts i samband med hantverk som rökning, torkning eller ångning av trä. En annan tolkning är att den använts i mer ceremoniella sammanhang eller för kommunikation. Cirka 15 m norr om kyrkogårdsmuren framkom en mur och vad vi tolkat som grundmuren till en byggnad. Denna var kallmurad och uppbyggd av skifferhällar/block. I dess södra begränsning framkom bränd lera som kan visa på att detta varit platsen för en spis. Muren är av äldre datum, troligen medeltida och kan ha ingått i Ströja medeltida by.

Inne i kyrkan påbörjades arbetet med att sänka pannrumsgolvet. Lagren under golvet visade sig dock vara utrensade under senare tid, troligen i samband med den renovering som gjordes av kyrkan på 1930-talet. Dräneringsrör var nedlagda genom pannrummet.

Det 1 m² stora utrymmet norr om och intill koret grävdes ut och vattensållades. Först genomsköptes ett omrört kyrkogårdslager med benmaterial i form av söndergrävda skelettbegravningar men också av bränt och obränt djurben. I botten på detta omrörda lager, 113,30 m.ö.h. påträffades en guldgubbe. Denna var mer skadad än den som hittades under 2002 års undersökning men bör enligt expertis vara av samma modell som den tidigare funna, det vill säga en dubbelgubbe med ett omfamnande par. Detta fynd stärker teorin om att platsen runt Brahekyrkan har haft en speciell dignitet under yngre järnålder. Politiskt men också som kultplats.

I utrymmet intill koret framkom också gravmaterial både i form av söndergrävda gravar och gravar i ursprungligt läge. In situ-gravarna var sju till antalet och tre av dessa daterades. Dateringarna visade att gravarna var medeltida, en kvinnograv fick en datering till 1200-talet och en barn- och en kvinnograv visade sig vara från 1300-talet. Dessa gravar hör alltså till Ströja romanska kyrka. Likt vid tidigare undersökning av den medeltida kyrkogården kunde konstateras att detta var en plats som innehöll övervägande barngravar; tre vuxna och åtta barn medräknat det omrörda benmaterialet.

Vid undersökningen framkom också ett pelfundament till Brahekyrkan. Detta grävdes ned i de förhistoriska och medeltida lagren när dagens kyrka byggdes i början av 1600-talet.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:	431-13261-05
Jönköpings läns museums dnr:	207/05 och 299/05
Beställare:	Gränna-Visingsö kyrkliga samfällighet
Rapportansvarig:	Anna Ödeén
Fältansvarig:	Kristina Jansson
Fältpersonal:	Kristina Jansson och Anna Ödeén
Teknisk inmätning:	Ingvar Røjder
Fältarbetsid:	05-08-30-05-11-14
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Socken:	Visingsö socken
Församling	Visingsö församling
Fastighetsbeteckning:	Visingsborg 1:1
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad 7E 7c
Koordinater:	X:6435490 Y:1413680
Undersökningsyta:	11 m ² och 95 m löpschakt
Fornlämningstyp:	Kyrkogård och boplatslämning
Tidsperiod:	Kristi födelse till historisk tid
Fynd nr:	1-9
Tidigare undersökningar:	Dnr 92/02

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Agertz, J. 2007. Visingsö. Vätterns pärla under 1500-talet. *Urminne – tidskrift för arkeologi i sydöstra Sverige*. 2007/6. Kristianstad.
- Allvin, J. *Beskrifning öfver Wista Härad uti Jönköpings Län*. Jönköping.
- Areslätt, T. 1988. Stenfyndet på Brahekyrkans kyrkogård. *Visingsö församlingskrönika*. Advent 1987–Advent 1988. Visingsö.
- Berg, W. 1885. *Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grevskap*. Göteborg.
- Brink, S. 2000. Nordens Husabyar – unga eller gamla? *En bok om Husbyar*. Uppsala.
- Dahrén, B. 2007. Hur såg egentligen Näsborgen på Visingsö ut...? *Marinarkeologisk tidskrift*.
- Envall, P. 1960. *Husaby och Husum. Filologisk, geografisk och historisk ortsnamnsanalys*. Uppsala.
- Gräslund, A-S. 2002. De senvikingtida runstenarna i Jönköpings län – deras ornamentik och datering. I: Agertz, J. & Varenius, L. (red). *Om runstenar i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LXVII. Jönköping.
- Holmbäck, Å. & Wessén, E. 1979. *Svenska landskapslagar. Äldre västgötalagen, Smålandslagens kyrkobalk och Bjärkörätten*. Uppsala.
- Jansson, K. 1997. Huset vid vägens ände. I: Nordström, M. & Varenius, L. (red). *Det nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LXVII. Jönköping.
- 2000. Unikt eller allmänt? – ett långhus på Visingsö som källa till om-landskontakter. I: Nicklasson, P. (red). *Visingsöartiklar – tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköping.
- 2005. *Gravplats en trappa ner. Tolv gravar och en guldgubbe påträffade i Brahekyrkans kor inför byggnation av en brandutrymningstrappa*. Jönköping.
- Kardell, L. 1997. *Skogshistorien på Visingsö*. Jönköping.
- Kraft, S. 1980. 1523–1720. I: Grennfelt, T., Kraft, S., Lindqvist, G. & Rydén, J. (red). *Gränna-Visingsö historia*. Stockholm.
- Lindqvist, G. 1980. Förhistorisk tid–1523. I: Grennfelt, T., Kraft, S., Lindqvist, G. & Rydén, J. (red). *Gränna-Visingsö historia*. Stockholm.
- Lundberg, E. 1940. *Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden. 1000–1400*. Stockholm.
- Nisser, W. 1931. *Konst och hantverk i Visingsborgs grevskap på Per Brahe d.y:s tid*. Del 1. Stockholm.
- Petersson, M. 2006. *Djurhållning och betesdrift. Djur, människor och landskap i västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder*. Riksantikvarieämbetet och Uppsala universitet. Stockholm.

- Redin, L. 1976. *Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör*. Acta archaeologica Lundensia. Series in 4°. Nr 10. Lund.
- Robertsson, R-M. 1992. *Guldgubbar. En studie av fyndsammanhang, bildvärld och funktion*. C-uppsats vid Stockholms universitet. Stockholm.
- Theliander, C. 2000. Husebyproblemet – igen. *En bok om Husbyar*. Riksantikvarieämbetet. Uppsala.
- Tollin, C. 2002. Alvastra kloster och Sverkersätten. En rumslig studie av det tidigmedeltida ägoinnehavet. *Ny väg till medeltidsbreven: från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26–28 november 1999*. Stockholm.
- Tronner, K., Nord, A.G. & Gustavsson, H. 2002. ”...stenar dessa, röda av runor...” – undersökning av färgrester på bemålad sten från vikingatiden. I: Agertz, J. & Varenius, L. (red). *Om runstenar i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder. Jönköping.
- Watt, M. 1999. Guldgubber og patricer til guldgubber fra Uppåkra. I: Hårdh, B. (red). *Fynden i centrum: keramik, glas och metall från Uppåkra. Uppåkrastudier2*. Acta archaeologica Lundensia. Series. in 8°. Nr 30. Lund.
- Wienberg, J. 2000. Visingsö, Sverkersätten och kyrkorna. I: Nicklasson, P. (red). *Visingsöartiklar – tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköping.
- Ödeén, A. 2006. *Nio härdar och en stenpackning*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2006:19. Jönköping.

Otryckta källor

- Ödeén, A. 2001. *”hosabu sita, in wisendesa” En oäkting?* B-uppsats i Historia, Göteborgs universitet.

Muntliga källor

- Jansson, Kristina. Antikvarie. Jönköpings läns museum.
- Kloo Andersson, Anna. Osteolog. Jönköpings läns museum.
- Ström, Peter. Byggnadsantikvarie. F & N Byggkompani HB.
- Watt, Margrethe. Fil. dr arkeologi.

Arkiv

- Visingsö Hembygdsförenings arkiv. Visingsö.
- Jönköpings läns museums arkiv. Jönköping.

Figurförteckning

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad Visingsö 7E 7c. Skala 1:10 000.

Figur 2. Översiktsbild, området norr om Brahekyrkan från norr. Foto: Petter Forsman.

Figur 3. Schaktning och framrensning av G1 norr om kyrkan, från sydöst. Foto: Kristina Jansson.

Figur 4. Dokumentation med hjälp av digital inmätning. Foto: Kristina Jansson.

Figur 5. Vattensällning av jordmassor från kyrkan. Foto: Kristina Jansson.

Figur 6. Området runt kyrkan innan ekskogen planterats. Litografi av G.H. Mellin publicerad 1839.

Figur 7. Bemålad gavelhäll till en Eskilstunakista påträffad på Brahekyrkans kyrkogård. Foto: Göran Sandstedt.

Figur 8. Planer, skärning och fasad av Brahekyrkans torn. Skala 1:300. Ur Svensk Arkitektur.

Figur 9. G1, i schaktet norr om kyrkan, från söder. Foto: Anna Ödeén.

Figur 10. Armställningsschema A-D. Teckning: Kristina Jansson efter Redin 1976.

Figur 11. G2, i schaktet norr om kyrkan, från söder. Foto: Anna Ödeén.

Figur 12. G3, i schaktet norr om kyrkan, från norr. Foto: Anna Ödeén.

Figur 13. A1, trolig stenskonning till ett tidigare plank/staket runt kyrkan, från söder. Foto: Anna Ödeén.

Figur 14. Schaktning från bogårdsmuren och norrut. Bilden tagen från söder. Foto: Petter Forsman.

Figur 15. Härden A3 i profil, i bakgrunden skymtar härdarna A8 och A9. Bilden tagen från sydöst. Foto: Anna Ödeén.

Figur 16. Härden A3, i plan, från nordöst. Foto: Kristina Jansson.

Figur 17. Keramik, mynningsdel från A3. Foto: Petter Forsman.

Figur 18. Norra muren av A7, grundmuren, från söder. Foto: Anna Ödeén.

Figur 19. Hinkar i väntan på sällning. Foto: Anna Ödeén.

Figur 20. Det allra översta lagret med hällar grävs bort. Bilden tagen från öster. Foto: Anna Ödeén.

Figur 21. Hällarna tillhöriga 1600-talskyrkan, från nordväst. Foto: Kristina Jansson.

Figur 22. Guldgubben framkom vid vattensällning. Foto: Anna Ödeén.

Figur 23. 2005 års guldgubbe. Foto: Göran Sandstedt.

Figur 24. 2002 års guldgubbe. Foto: Göran Sandstedt.

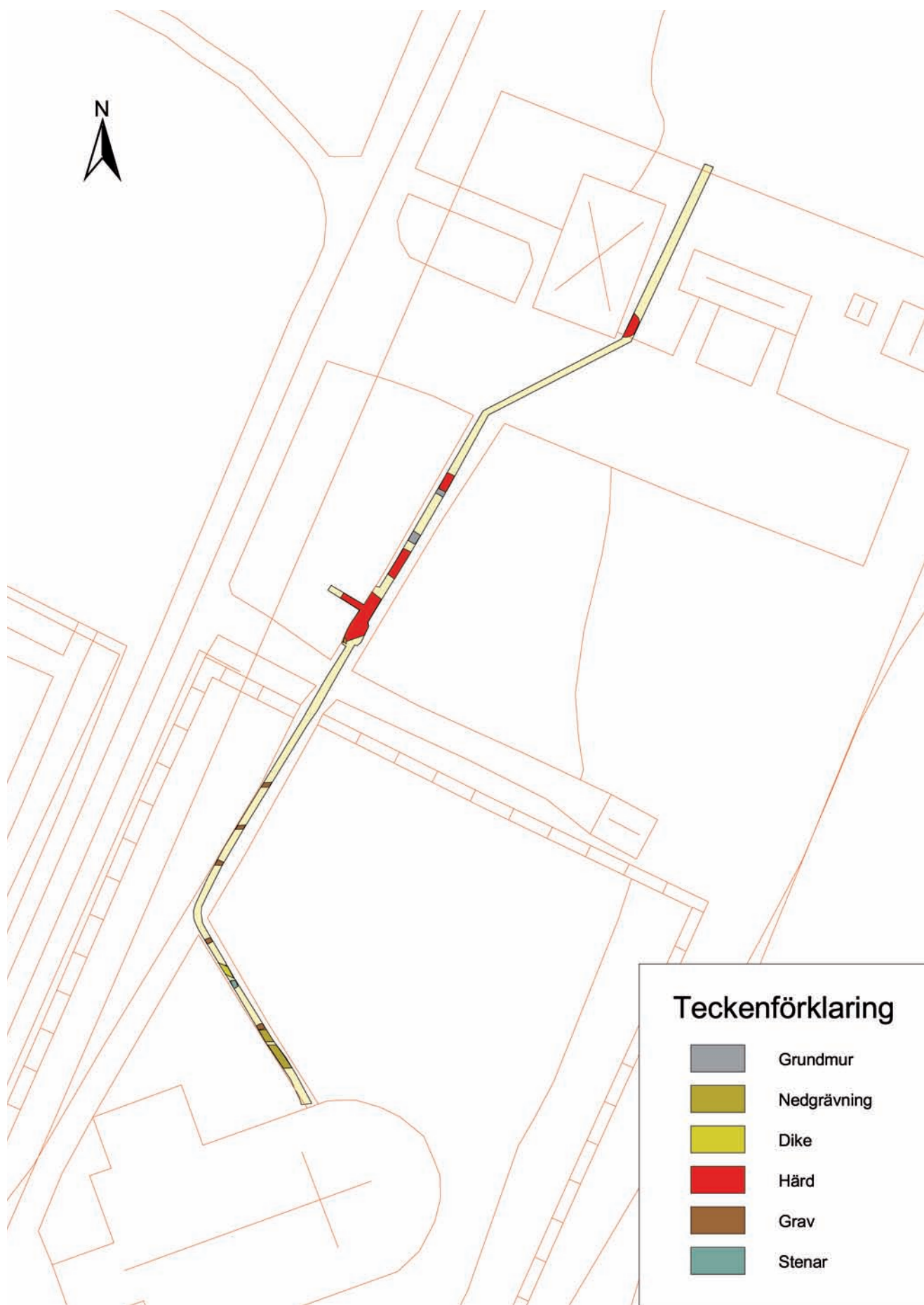
Figur 25. Pelarfundamentet, A18, från norr. Foto: Anna Ödeén.

Figur 26. Undersökningsytan vid koret från norr, gravnivå 2. G7, G8, G9 och G10. Foto: Kristina Jansson.

Figur 27. Kvinnoskelettet i grav 7, från norr. Foto: Anna Ödeén.

Figur 28. Kvinnoskelettet i grav 9, från norr. Foto: Anna Ödeén.

Figur 29. Den söndergrävda barngraven grav 11 där endast fötterna ligger in situ. Foto: Anna Ödeén.

Översiktsplan över påträffade anläggningar synliga i plan i ledningsschaktet mellan kyrkan och sockenstugan. Skala 1:500.

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Uppsala 2006-04-27

Anna Ödeén
Jönköpings läns museum
Box 2133
350 02 JÖNKÖPING

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Visingsö sn, Småland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olösliig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns, det tvättade och intorkade materialet surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}$ ‰ PDB	^{14}C ålder BP
Ua-32441	Visingsborg 1:1, dnr 257/05, A 1 härd	-26,7	1 765 ± 35
Ua-32442	Visingsborg 1:1, dnr 299/05, A 3 härd	-26,1	1 765 ± 35
Ua-32443	Visingsborg 1:1, dnr 299/05, A 8 härd	-27,4	1 885 ± 35
Ua-32444	Visingsborg 1:1, dnr 299/05, A 9 härd	-26,6	1 740 ± 35
Ua-32445	Visingsborg 1:1, dnr 299/05, A 14 stolphål	-24,0	1 990 ± 35

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/Maud Söderman

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 0604

**Rapport över vedartsanalyser på material från
Småland, Visingsö sn. Brahekyrkan.
Dnr: 257/05 och 299/05.**

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 0604

2006-01-24

Rapport över vedartsanalyser på material från Småland, Visingsö sn. Brahekyrkan. Dnr: 257/05 och 299/05.

Uppdragsgivare: Anna Ödeén/Kristina Jansson/Jönköpings Läns Museum

Arbetet omfattar sex kolprover från undersökningar i samband med ledningsdragningar norr om Brahekyrkan. Söder om kyrkan är tidigare en boplatz undersökt med lämningar från förromersk järnålder till tidig medeltid. Undersökningar inne i kyrkan har visat på gravar från vikingatid.

Proverna kommer från fem härdar och ett stolphål. Stolphålet innehöll en bit kol av tall. Då tall visat sig vara det vanligaste materialet i stolpar från förhistoriska hus så kan man anta att kolet verkligen kommer från stolpen. Man får dock räkna med att egenåldern kan vara ganska hög. När det gäller proverna från härdar så kommer proverna från Anl. 1 och 9 att ge de säkraste dateringarna. De tre andra proverna innehåller bara kol där egenåldern kan vara hög.

Björk, tall, ek, al och ask är träslag som anses ha ved med bra bränsleegenskaper. Lind något sämre.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
1	257/05	Härd	6.8g	1.3g 4 bitar	4 bitar björk	Björk	
3	257/05	Härd	10.6g	2.3g 30 bitar	30 bitar tall	Tall	
3	299/05	Härd	63.2g	23.2g 30 bitar	30 bitar ek	Ek	
8	299/05	Härd	12.3g	5.3g 30 bitar	30 bitar lind	Lind	
9	299/05	Härd	14.1g	7.3g 50 bitar	1 bit al 20 bitar ask 27 bitar björk 2 bitar bark/näver	Bark/Näver	
14	299/05	Stolphål	2.2g	0.1g 1 bit	1 bit tall	Tall	

Hoppas ni är nöjda med arbetet!

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Tabell över de vid analyserna framkomna trädslagen och deras egenskaper.

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Al Gråal Klibbal	<i>Alnus sp.</i> <i>Alnus incana</i> <i>Alnus glutinosa</i>	120 år	Klibbalen är starkt knuten till vattendrag. Gråalen är mer anpassningsbar	Motståndskraftigt mot fukt. Brinner lugnt.	Klibbalen invandrade söderifrån ca 5000 f.Kr. Gråalen kom ungefär samtidigt med granen och samma väg som denna.
Ask	<i>Fraxinus excelsior</i>	250 år	Näringsrik jord, solig växtplats.	Hård, elastisk och seg. Hjulaxlar, redskap	Viktigt för lövtäckt. Yggdrasil var en ask. Mycket folktro knutet till asken.
Björk Glasbjörk Vårtbjörk	<i>Betula sp.</i> <i>Betula pubescens</i> <i>Betula pendula</i>	300 år	Glasbjörken är knuten till fuktig mark gärna i närhet till vattendrag. Vårtbjörken är anspråkslös och trivs på torr näringsfattig mark. Båda arterna är ljuskrävande.	Stark och seg ved. Redskap, asklut, träkol	Glasbjörk bildar även underarten Fjällbjörk. Förutom veden har nävern haft stor betydelse som råmaterial till slöjd.
Ek	<i>Quercus robur</i>	500-1000 år	Växer bäst på lerhaltiga mulljordar men klarar också mager och stenig mark. Vill ha ljus, skapar själv en ganska luftig miljö med rik undervegetation med tex hassel.	Hård och motståndskraftig mot väta. Båtbygge, stängselstolp, stolpar, plogar, fat	Ekollonen har använts som grisfoder. Trädet har ofta ansetts som heligt och kopplat till bla Tor. Man talar ofta om 1000-års ekar men de är sällan över 500 år.
Lind	<i>Tilia cordata</i>	800 år	Näringsrika, väl dränerade, gärna steniga marker Skuggtålig.	Lätt och mjuk ved.	Innerbarken eller bastet användes till korgar och rep
Tall	<i>Pinus sylvestris</i>	400 år	Anspråkslös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärbloss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.

Rapporten kommer vid årets slut att sammanställas i rapportsamlingen Vedlab rapporter 2006. Denna ges ut för att resultaten ska finnas tillgängliga för forskning. Rapportsamlingar finns för varje år sedan 1995. Meddela om ni av någon anledning inte vill att er rapport ingår i samlingen.

RAPPORT

**Osteologisk analys av benmaterial från Brahekyrkan, Visingsö,
Jönköpings län.**

Maria Vretemark
Västergötlands museum
2006

INNEHÅLL

INLEDNING	2
RESULTAT	2
Antal individer	2
Åldersfördelning	3
Kroppslängder	4
Särskilda iakttagelser på benen	4
Djurbenen	5
SAMMANFATTNING	7
BILAGA 1	

Framsidesfoto: Underkäkar av 4-7-åriga barn.

RAPPORT

Osteologisk analys av människoben från Brahekyrkan på Visingsö, Jönköpings län. Merparten av materialet hör till ärende dnr 299/05, men här finns även mindre mängder från dnr 92/02 och 207/05.

INLEDNING

Den osteologiska analysen har omfattat 3609,9 g obrända människoben, dels från 6 gravar in situ, dels från omrörda skelettdelar från delvis samma individer som i gravarna. Därtill påträffades totalt 245,3 g obrända djurben samt 55,2 g brända djurben. Benen från de omrörda lagren har registrerats mer översiktligt. I Bilaga 1 redovisas den metriska dokumentationen av såväl skeletten in situ som de omrörda skelettdelarna.

RESULTAT

Antal individer

De 6 gravarna som dokumenterades innehöll skelettdelar in situ, men de flesta skeletten var inte längre kompletta. Gravarna har blivit söndergrävda av senare begravningar och av nedgrävningar för murar. Det är uppenbart att det omrörda materialet som tillvaratogs åtminstone till viss del utgörs av ben från samma individer som i gravarna. Det var exempelvis mycket tydligt att merparten av skelettdelarna från de barn som gravlagts i grav 6, 8 och 11, av vilka endast fötterna låg kvar i läge, återfanns i det omrörda materialet. Därtill noterades skelettdelar bland det omrörda materialet som hör till ytterligare individer. En bedömning utifrån antalet påträffade underkäkar och gjorda åldersbedömningar av rörbenen ger resultatet att benmaterialet som helhet härrör från minst 11 individer, inklusive ett foster.

Tab. 1. Sammanfattning av de osteologiska bedömningarna avseende skeletten i läge.

Gravnr	vikt i g	kön	ålder ca	kroppsdelar	kroppslängd	anmärkning
6	67,2		10-12 år	Fötter		
7	778,9	kvinn	25-35 år	Kranium, överkropp	150 cm	Visdomständer sitter trångt
8	25,7		5-6 år	Fötter		
9a	830,5	kvinn	22-26 år	Underkropp, del av arm	159 cm	Fosterben hittade intill. Död i barnsäng?
9b	10,5		foster	Lårben, skenben		Troligen i stort sett fullgånget
10	46,8		0-2 mån	Kranium, överkropp		
11	12,5		4-5 år	Fötter		
SUMMA	1772,1					

Tab. 2. Redovisning av obrända människoben i det omrörda materialet.

Omrörda ben	vikt i g	anmärkning
Lager 2, gravfyllning grav 7	112,3	En underkäke med tandsten från en man, 35-45 år gammal Skalldelar från spädbarn Skelettdelar från vuxna och barn
Löst kranium i under lager 1, över lager 3	231,0	Kranium från ca 6-årigt barn, underkäke som passar till en av underkäkarna i lager 3 nedan
Lager 3	341,5	Underkäkar från 3 barn - ett 5-årigt, ett 6-årigt och ett 7-årigt barn Skelettdelar från 4-7-åriga barn Kotor från spädbarn Skelettdelar från vuxna individer
Lager 4	22,1	Skelettdelar från 4-7-åriga barn Revben från vuxen individ
Kyrkogårdslager över grav 6 och 7	1127,9	Skelettdelar från vuxna individer Skelettdelar från flera 4-7-åriga barn Skelettdelar från ett 10-12-årigt barn Skelettdelar från två spädbarn Höftben, kotor, över- och underarm från 30-40-årig man
SUMMA	1834,8	

Åldersfördelning

De sju individerna som fanns i gravarna in situ visade sig vara två vuxna kvinnor, 22-26 år respektive 25-35 år gamla, ett 10-12 årigt barn, två 4-7-åriga barn, ett 0-3 månaders spädbarn samt ett i stort sett fullgånget foster (fig. 1), sannolikt kopplat till den unga kvinnan i grav 9. Denna kvinna kan man misstänka hade dött i barnsäng. Till dessa sju individer kan vi lägga ytterligare fyra som fanns mer eller mindre representerade i det omrörda materialet; en man i åldern 30-45 år, två 5-7 åriga barn, samt ett ca halvårsgammalt spädbarn. Av denna åldersfördelning framgår tydligt att barnen dominerar (fig. 2). Bara tre av de döda var vuxna och resten hade alla dött under barnaåren. Detta är en rättvis spegel av förhållandena under 1500-1600-talen då barnadödligheten var stor, och där medellivslängden låg mellan 30-40 år. Kvinnornas medellivslängd var generellt lägre än männens och majoriteten av kvinnorna dog i fertil ålder, mellan 20-40 år. Just de risker som graviditeter och förlossningar innebar samt påfrestning vid amningen gjorde kvinnorna extra utsatta.

Fig. 1. lårben och skenben från i stort sett fullgånget foster i grav 9.

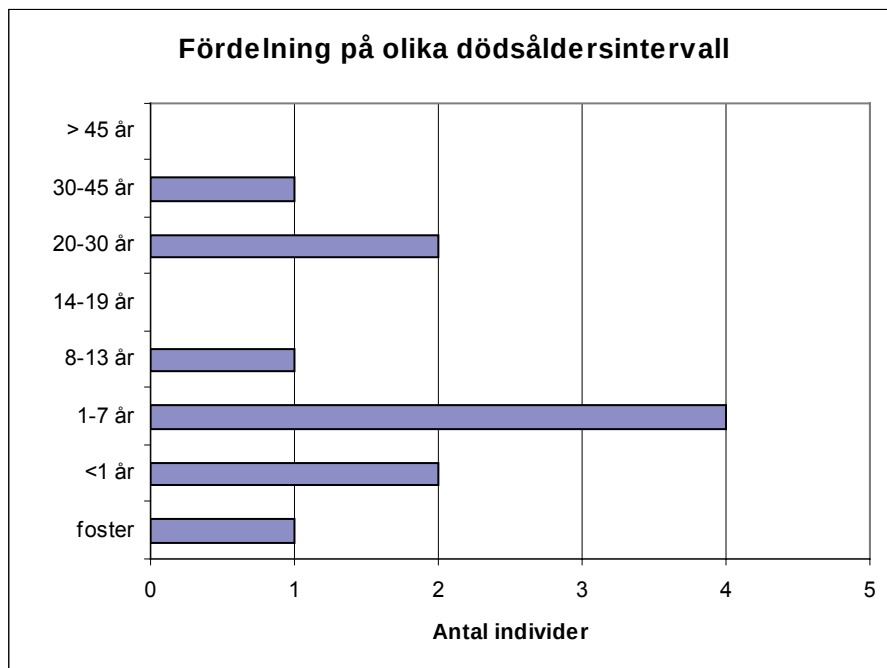

Fig. 2. Fördelning på dödsåldersintervall för de 11 individer som noterades i materialet. Barnen dominerar tydligt.

Kroppslängder

Endast två kroppslängder kunde beräknas. Det var kvinnorna i grav 7 och 9 som bedömdes ha varit 150 respektive 159 cm långa. Medelkroppslängden för kvinnor på 1500-1600-talen låg runt 160 cm.

Särskilda iakttagelser på benen

Det gjordes en del iakttagelser på skelettdelarna som kan vara värda att särskilt nämna. Kvinnan i grav 7 hade en så kallad metopisk sutur, dvs en skallsöm som delar pannbenet i två hälften. Denna söm växer i allmänhet ihop och försvinner redan under fosterstadiet, men hos en liten del av befolkningen finns den kvar till vuxen ålder. Det är ett genetiskt, ärftligt särdrag som inte är dominant.

Fig. 3. Metopisk sutur hos kvinnan i grav 7.

Kvinnan i grav 7, som var påtagligt liten och kortvuxen, hade också trångt med plats för visdomständerna. Den vänstra visdomstanden satt kvar i käken och man såg tydligt hur den växt fram lite snett i vinkeln så att den kom att stöta mot tänderna framför.

Det fanns ett tydligt exempel på störd mineralisering av emaljen på tänderna hos ett av de 6-7-åriga barnen. Den första kindtanden, den s.k. 6-årstanden, hade ofullständigt bildad krona och därtill tydliga emaljhypoplasier, dvs horisontella band på tänderna (fig. 4 och 5). Störningarna kan orsakas av svält, infektioner, feber eller något annat tillfälligt bristillstånd som gjort att tanden vid en given tidpunkt inte kunnat bildas och utvecklas normalt. I det här fallet bör barnet ha varit ca 1-2 år gammalt när störningen inträffade. Även på 12-årstanden som inte brutit fram utan ligger nere i käkbenet finns en rand som tyder på en liknande störning vid 4-5-årsåldern.

Fig. 4 och 5. Ofullständigt mineraliserad krona och emaljhypoplasier på högra 6-årstanden hos ett 6-7 barn. Överkäken låg bland det omrörda materialet i kyrkogårdslager över grav 6 och 7.

Djurben

De obrända djurben som påträffades i materialet härrörde huvudsakligen från tamdjur (tab. 3). Nöt (7 fragment) dominerade, följt av får/get (5 fragment) och svin (4 fragment) samt därutöver ett fragment från råtta. I övrigt noterades några kotor av gädda (2 st) och sik (4 st). Dateringen av dessa djurben, som påträffades i gravfyllningarna, är osäker, liksom även orsaken till förekomsten. Därför kan inte några mer långtgående slutsatser dras utifrån dessa djurben, mer än att notera att de finns.

De brända djurbenen kunde inte artbestämmas i så stor utsträckning (tab. 4). Flest fragment av de identifierade var från nöt (5 fragment). Därutöver konstaterades får/get (3 fragment), svin (3 fragment) och häst (1 fragment).

Tab. 3. Obrända djurben i det omrörda materialet

Omrörda obrända djurben	vikt i g	art	benslag	Antal frag
Lager 1	0,1	Sik	Kota	1
Lager 2, gravfyllning grav 7	1,2	Får/get	Överkäkstand P3	1
Lager 3	0,2	Får/Get	Mjölkrframmand	1
	2,4	Svin	Överarmsben, kraniefragment	2
	0,1	Sik	Kota	1
Kyrkogårdslager över grav 6 och 7	34,8	Nöt	Fotrotsben, lårben	1
	49,6	Får/Get	Hälben, mellanhandsben	2
	18,9	Svin	Språngben, överarmsben	2
Kyrkogårdslager, över grav 6	1,4	Gädda	Kota	2
	0,2	Sik	Kota	4
	0,1	Råtta	Frammand	1
Härd A3 norr om kyrkogården (Dnr 207/05)	117,9	Nöt	Kranium, strålben, revben, skenben	5
	3,6	Får/Get	Skenben	1
	10,8	Obest		6
Genomsållade kyrkogårdslager F 79 (Dnr 92/02)	2,5	Nöt	Skenben	1
	1,5	Obest		6
SUMMA obrända djurben	245,3			37

Tab. 4. Brända djurben i det omrörda materialet

Omrörda brända djurben	vikt i g	art	benslag	Antal frag
Kyrkogårdslager ovan grav 6, 7	2,2	Nöt	Överarmsben (spädkalv), underkäke (spädkalv), kranium, tand	5
	1,3	Får/Get	Skenben, mellanfotsben	1
	0,2	Svin	Mellanfotsben, tand	2
	26,1	Obest		108
Lager 1	1,9	Obest		7
Lager 2, gravfylln grav 7	1,4	Obest		5
Lager 3	3,6	Obest		14
Lager 4	0,8	Obest		4
Lager 5	0,3	Obest		2
Härd A3, Ö del	2,3	Häst	Strålben	1
	1,6	Får/Get	Revben, överarmsben	2
	2,5	Obest		5
Genomsållade kyrkogårdslager F 79 (Dnr 92/02)	0,2	Svin	Kranium	1
	10,8	Obest		43
SUMMA brända djurben	55,2			200

SAMMANFATTNING

Det osteologiska materialet från Brahekyrkan på Visingsö visade sig härröra från minst 11 individer, varav 7 fanns in situ och resten i omrört material. Av dessa var endast tre vuxna och resten barn. Båda kvinnorna hade dött ganska unga och den ena av dem förmodligen i barnsäng. Bland hennes skelettdelar påträffades ett antal ben från ett fullgånget foster. Kvinnornas kroppslängder kunde beräknas till 150, respektive 159 cm.

Barnen hade alla dött före 10-12-årsålder, de flesta runt 4-7 år. Ett av dessa barn uppvisade tydliga tecken på störningar i tändernas mineralisering under de första levnadsåren. Ett par av barnen var spädbarn som dött under sina första levnadsmånader.

I gravfyllningarna och i jorden runt om noterades också en del djurben, huvudsakligen från nöt, får och svin, men också från gädda, sik och råtta. Även några brända ben hittades från nöt, får/get, svin och häst.

Skara den 1 mars 2006

Maria Vretemark

2006-05-06 Sid 1/1

Geofys i Sverige AB

Geofysiska Mätningar:

Med Magnetometer (Gradiometer) har utförts på Visingsö Brahe kyrkoområde med omnejd under perioden 2006-04-24 av Glenn Envall tillhörande ovan nämnda AB

Koncentration av mätningarna:

Gjordes norr om kyrkans omgärdande mur ca 75 meter, men även öster om samma mur ca 60 meter.

Antal grider:

antal grider som då mättes upp under denna period är 11, varje grid är 30 x 30 meter. Varav 6 är brutna.

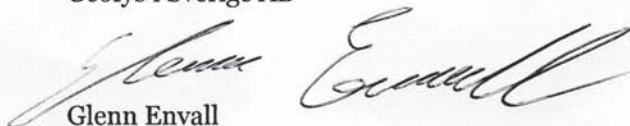
Komplikationer:

Påstötta problem under mätningarna var att det fanns mycket hinder ivägen så som tvärgående taggtrådsstängsel och ett mindre till antalet träd som stod ivägen samt tillhörande grenar detta störde den linjära gången samt försvårade att konstant och rakt tempo vid insamlandet av data kunde uppnås till fullständigt belåtenhet. Även moderna järncontainrar 4 till antalet utspridda på två platser, som bidrar till diskutabelt resultat inom deras upptagningsförmåga även eko av tre fastigheter samt en gungställning ställde till det.

Resultat:

Tolkning av 2 dimensionella kartmaterialet har i samråd med arkeolog Kristina Jansson företrädande Jönköpings Länsmuseum å ena sidan, samt Glenn Envall företrädande ovan nämnda AB å andra sidan. Diskuterats på museet 2006-04-26 samt att en medskickad karta med overheadpapper där det ifyllts vad de olika anomalierna kan vara, detta är att betrakta enbart som ett förslag på vad det kan vara. Arkeologisk grävning krävs för att fastställa vad det är. All tolkning som publiceras eller offentliggörs står för den aktuella arkeologen eller annan utsedd person av Jönköpings Länsmuseum.

Med vänliga hälsningar
Geofys i Sverige AB

Glenn Envall

Geofys i Sverige AB Provargatan 2 784 66 Borlänge
Tel 0243-21 55 88 Mob 070-633 22 60 E-post Geofys@envall.se

SITE

Name: Visingsö
 Location: Jönköping
 MapRef:
 Comments:

COMPOSITE

Path: C:\Program\ArcheoSurveyor 2\Visingsö\comps\
 Filename: Visingsö.cmp
 Description:
 Instrument Type: Grad 601 (Gradiometer)
 Units: nT
 Surveyed by: on 2006-04-24 Glenn Envall
 Assembled by: on 2006-05-06 Glenn Envall
 Direction of 1st Traverse: 0 deg
 Collection Method: ZigZag
 Sensors: 1
 Dummy Value: 32702
 Origin: One

Dimensions

Composite Size (readings): 360 x 180
 Survey Size (meters): 90 m x 180 m
 Grid Size: 30 m x 30 m
 X Interval: 0,25m
 Y Interval: 1m

Stats

Max: 43,10
 Min: -36,80
 Std Dev: 12,72
 Mean: 16,79

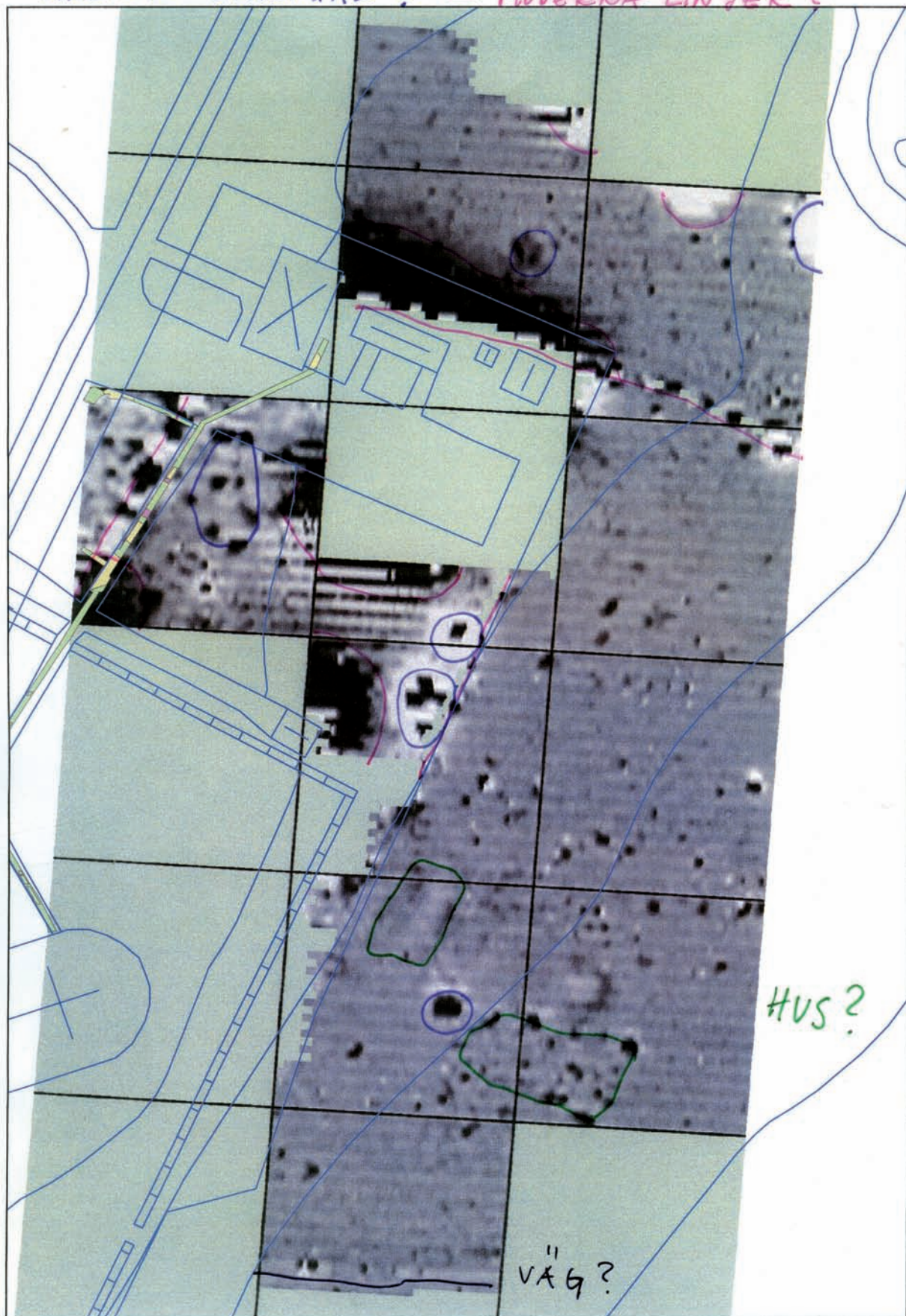
Processes: 3

1 Base Layer
 2 Clip from -36,8 to 43,1
 3 De Stagger: Grids: 01.asg 11.asg 05.asg 02.asg 10.asg 08.asg 09.asg 04.asg 03.asg
 06.asg 07.asg Mode: Outbound Inc: -1

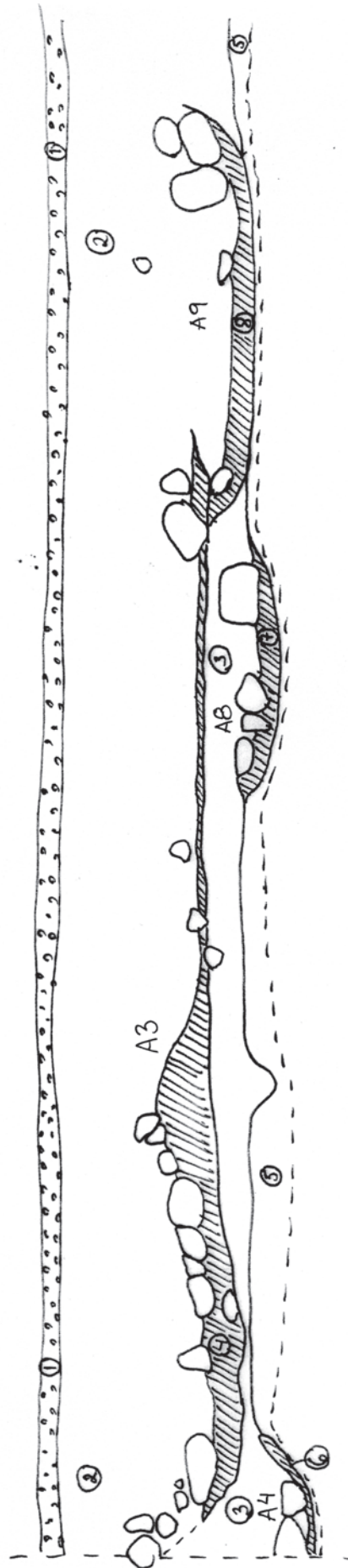
Source Grids: 11

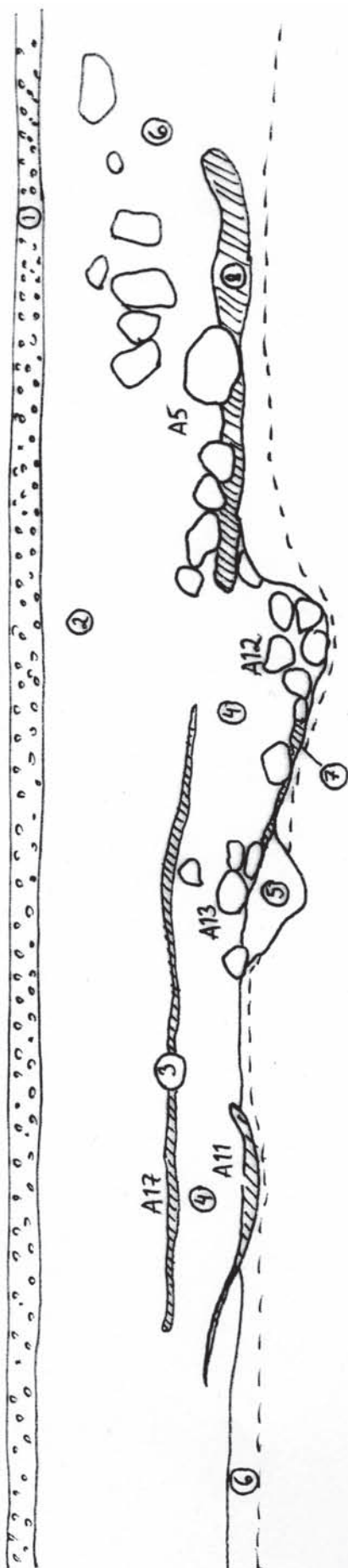
1 Col:0 Row:2 grids\01.asg
 2 Col:1 Row:0 grids\11.asg
 3 Col:1 Row:1 grids\05.asg
 4 Col:1 Row:2 grids\02.asg
 5 Col:1 Row:3 grids\10.asg
 6 Col:1 Row:4 grids\08.asg
 7 Col:1 Row:5 grids\09.asg
 8 Col:2 Row:1 grids\04.asg
 9 Col:2 Row:2 grids\03.asg
 10 Col:2 Row:3 grids\06.asg
 11 Col:2 Row:4 grids\07.asg

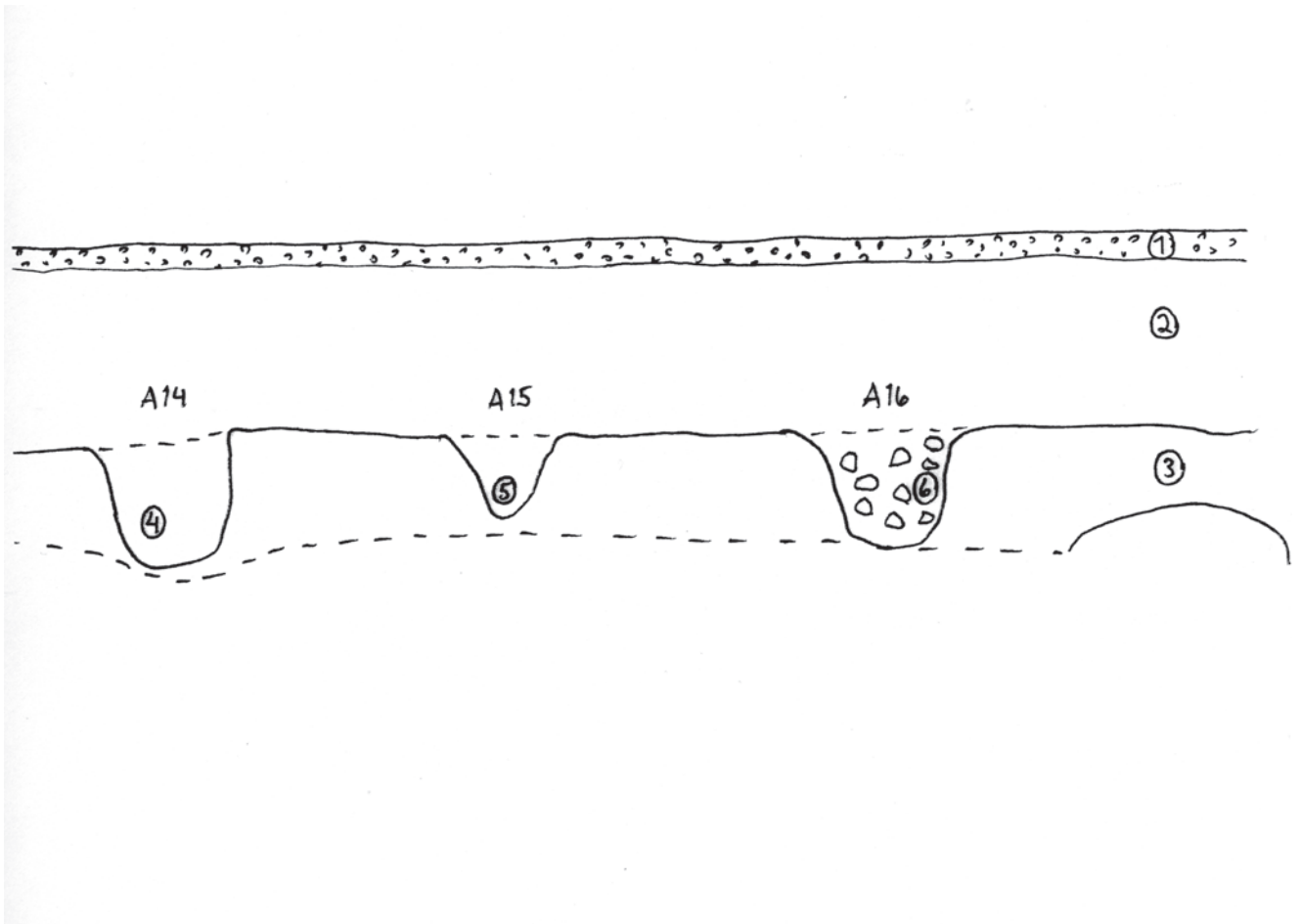
— ARKEOLOGI. SE ÄVEN DE SVARTA PUNKTERNA MITT PÅ
ÄKERN = STÅLPÄL ? — MODERNA LINJER ?

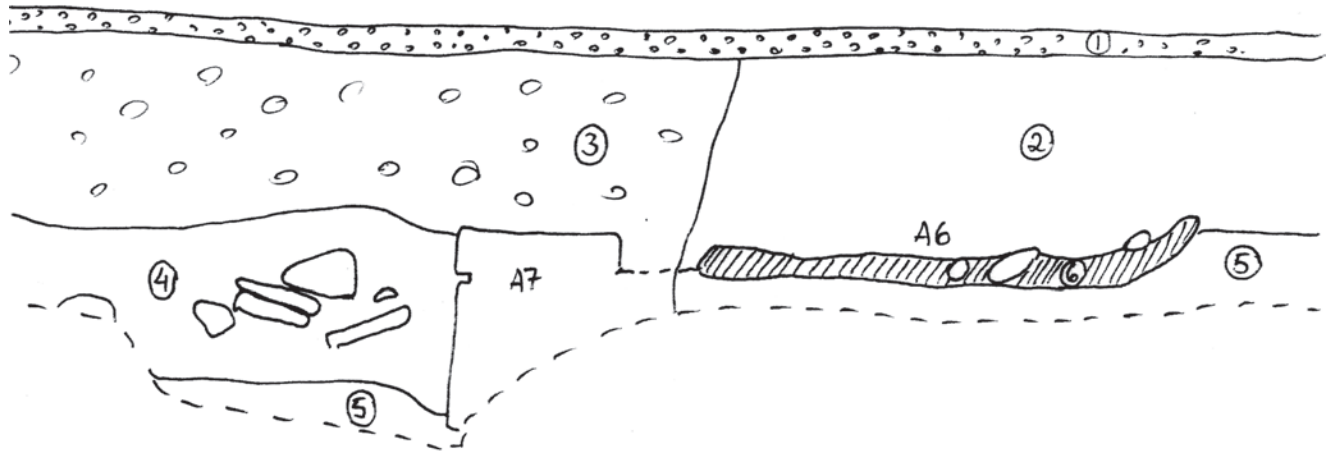

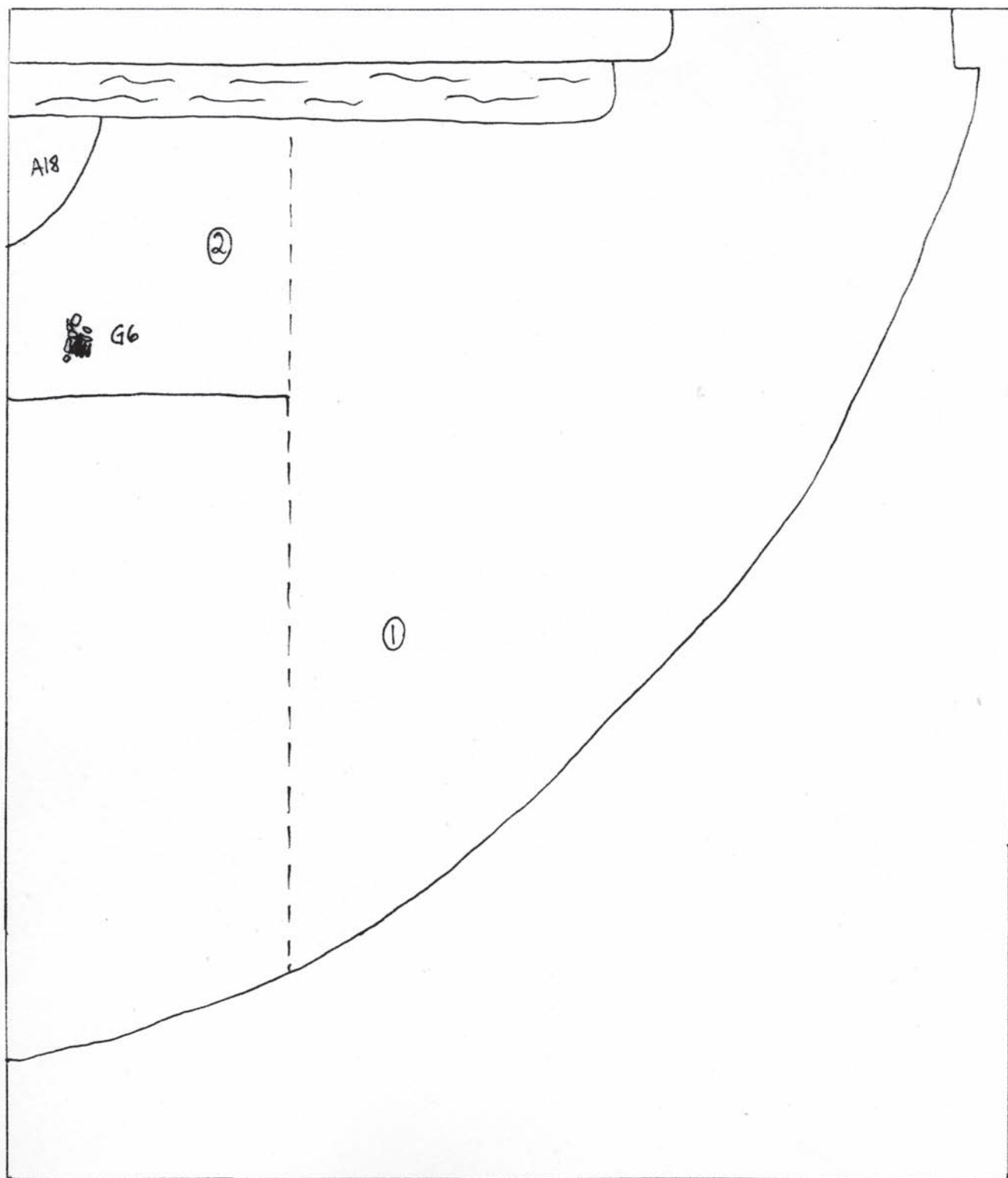
FYNDLISTA										
Fyndnr	Klassifikation	Sakord	Special- benämning	Material	Antal ex	Vikt	Anlnr	Högsta nivå	Lager	Fyndomständigheter
1	Offer	Guldgubbe		Guld	1	0,1 g		113,3	1	I omgävt kyrkogårdslager
2	Redskap	Bryne		Sandsten	1	199 g		113,24	3	I lager under G6 och G7
3	Begravning	Spik	Kistspik	Järn	2	35 g	G1	113,6		Vid huvudändan i G1
4	Förvaring	Kärl		Keramik	1	47,5 g	A3	113,14		I härden A3:s östra del
5	Förvaring	Kärl		Keramik	1	43,3 g	A3	113,14		I härden A3:s östra del
6	Förvaring	Kärl		Keramik	3	37,1 g	A3	113,14		I härden A3:s östra del
7	Övrigt material	Bränd lera		Lera	3	20,2 g	A3	113,14		I härden A3:s östra del
8	Byggnadsmaterial	Tegel	Tegelsten	Lera	7	1814 g	A7			I raseringslager ovan A7
9	Byggnadsmaterial	Tegel	Taktegel	Lera	1	418 g	A7			I raseringslager ovan A7

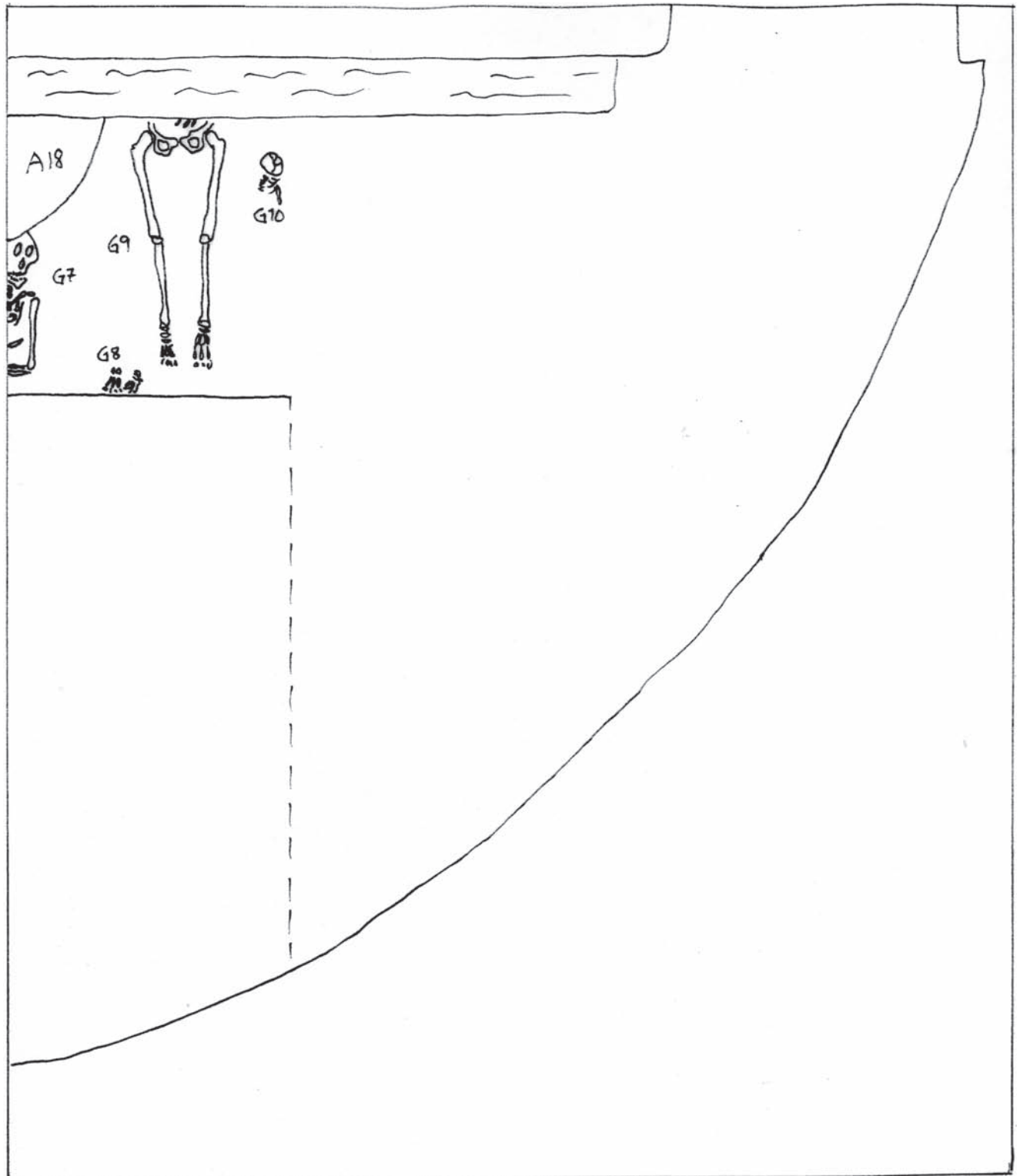

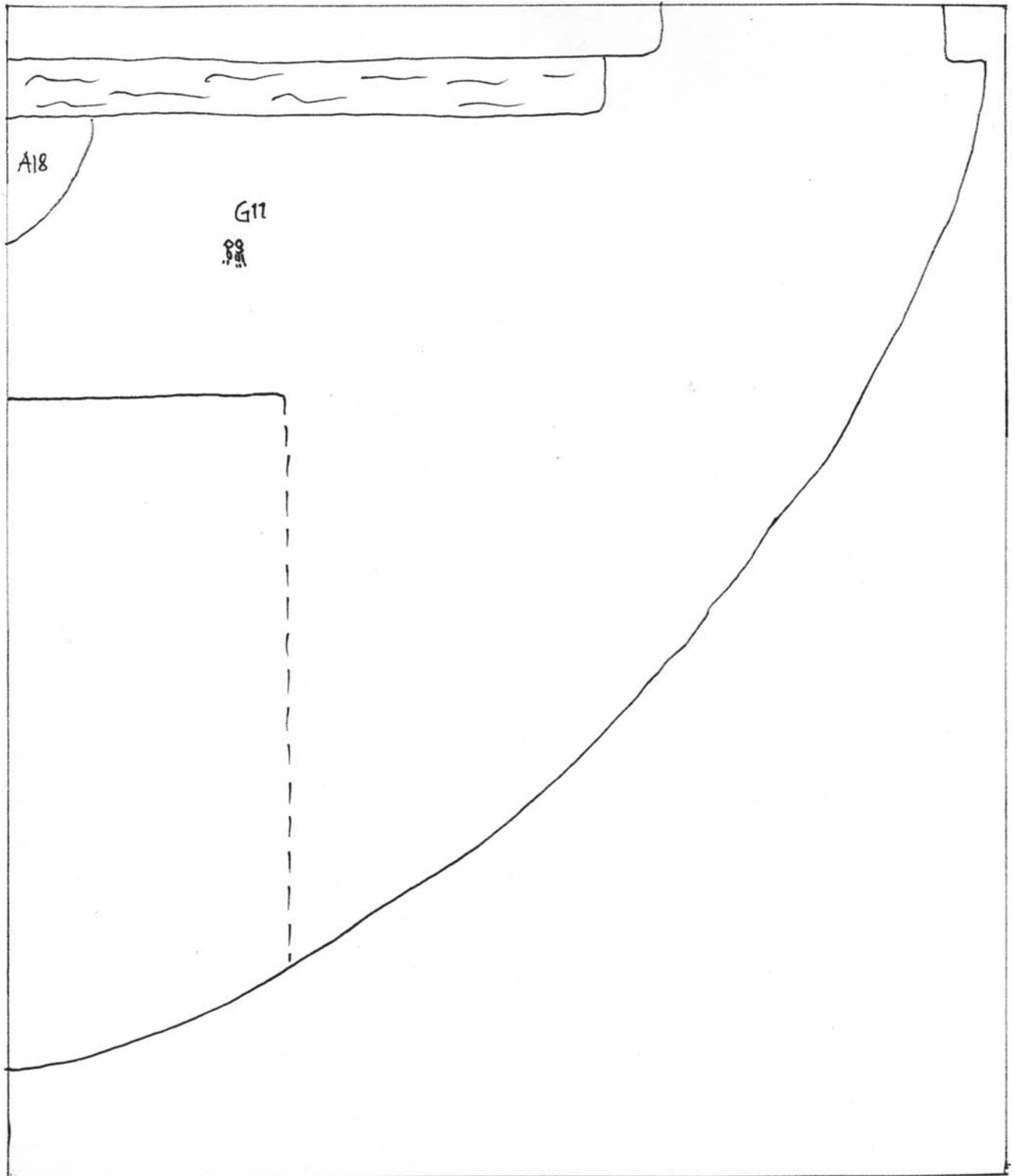

Området runt Brahekyrkan på Visingsö är inte bara en kyrkogård i vanlig bemärkelse. Där finns spår och lämningar efter flera tidsperioder och aktiviteter. Äldst är de härdar som grävdes fram i och med den arkeologiska undersökning som den här rapporten berör – de var från tiden runt Kristi födelse. Genom undersökningen hittades också gravar från medeltid som har hört till Brahekyrkans föregångare, Ströja romanska kyrka. Fyndet av ännu ett guldbleck, en så kallad guldgubbe, är extra spännande. Trots att den är så liten, stärker den teorin om en plats av speciell dignitet.